

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

**Vliv pracovníků volného času na
osobnost dítěte**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Alena PLŠKOVÁ**

**Vypracoval:
Richard KRISTEN**

Brno 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „**Vliv pracovníků volného času na osobnost dítěte**“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Valtice 14. 3. 2007

.....
Richard KRISTEN

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové, za velmi dobrou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat PhDr. Haně Klimovičové, která mi poskytla mnoho odborných rad z oboru poradenské psychologie dětí a mládeže.

Současně chci poděkovat celému vedení Věznice Břeclav, které mi umožnilo maximum času potřebného k účasti na přednáškách, seminářích, konzultacích a ostatních činnostech spojených s mým studiem ve složité době probíhající transformace, modernizace a reprofilace českého vězeňského systému, i když obor, ve kterém studuji a moje bakalářská práce přímo nesouvisejí s výkonem mé služby.

Richard KRISTEN

OBSAH

Úvod	2
1. Co je to volný čas a jak vzniká?	4
1.1. Pojem volný čas a volný čas dětí v současnosti	10
1.2. Různé pohledy na volný čas a jeho využití	13
1.3. Současná situace volnočasových zařízení a aktivit v ČR	17
2. Psychologie dítěte	21
2.1 Socializace ve vývoji dítěte školního věku	23
2.2 Vývoj psychické odolnosti dítěte školního věku	26
3. Kdo je pracovník volného času?	31
3.1 Pedagog volného času - vychovatel	36
3.2 Sociální pracovník	38
3.3 Lektor-instruktor	39
4. Vztah dětí a mládeže k volnému času a jeho výchovné zhodnocování	42
4.1 Využívání volného času v prostředí rodiny	45
4.2 Využívání volného času v prostředí školy	47
4.3 Využívání volného času v mimoškolních zařízeních	49
4.4 Využívání volného času ve vrstevnických skupinách	51
4.5 Kdo volný čas využívat nemůže, neumí nebo odmítá	56
5. Současné problémy volného času dětí a mládeže ve státním i regionálním měřítku	61
6. Perspektivy činnosti pracovníků volného času	65
Závěr	71
Resumé	75
Anotace	76
Seznam použité literatury	77

Úvod

Vzhledem ke svému profesnímu zaměření příslušníka Vězeňské služby ČR, se v posledních letech setkávám v naší společnosti se stálým nárůstem páchaní trestné činnosti u mladistvých a mladých lidí, blízkých věku mladistvých.

Tento jev vzbuzuje nejen ve mně, jako člověku a jednom z občanů, ale především u odborníků z řad psychologů, sociologů, pedagogů, kriminalistů, soudců, penitenciárních a postpenitenciárních pedagogů a ostatních zainteresovaných pracovníků značné znepokojení. Projevy neskrývané arogance, agresivity, brutality, hostility, zvláště nezkratné touhy po ničení majetku a u některých jedinců sklony k šikaně a týrání svých mladších sourozenců, vrstevníků, rodičů, prarodičů a ostatních lidí.

Jako nepedagogického pracovníka volného času mně stále více nutí pokládat si dvě otázky:

1. „Proč se tyto jevy projevují již u jedince dětského věku?“
2. „Jak mohou proti těmto jevům účinně působit pracovníci volného času?“

K první otázce existuje celá řada odpovědí, které jsou podloženy odbornými průzkumy psychologů a sociologů a z řad pedagogických odborníků především etopedů. Laická veřejnost si, dle mého názoru, tyto odpovědi, publikované nejen v odborných publikacích, ale i v masmediích, značně zjednodušuje a vysvětluje podle vlastních zkušeností.

Z vlastní zkušenosti mohu uvést, že pokud jsem tyto otázky položil, ve většině případů zněla odpověď: „Protože se o ně (jako o mladé) nikdo pořádně nestará“. Starší populace si pod slovem nikdo představuje rodinu, mladší si především stěžují na nedostatek volnočasových aktivit ze strany školy, obce, státu a společnosti.

Mně se za touto odpovědí vždy vybaví dvě roviny. Rodina, jako primární prvek výchovy a společnost, jako prvek sekundární. Tedy rovinu rodinné výchovy ve vztahu rodina – výchova – volný čas a rovinu společenské výchovy ve vztahu společnost – výchova – volný čas. Vzhledem k tomu, že obě zmíněné roviny se vzájemně prolínají, je třeba se touto problematikou zabývat ne jako dvěma tématy, ale jako vzájemně provázanou problematikou s individuálními výstupy pro jednotlivé subjekty (rodina, škola, pracovníci volného času, ostatní).

Odpovědí na druhou otázku je také jistě velké množství. Z hlediska využívání volného času je možno nalézt značné množství

aktivit, které mohou děti vykonávat samy a není třeba průběžně je kontrolovat. Jako příklad uvedu četbu. Budu-li se však držet tématu své práce, musím se od těchto individuálních volnočasových aktivit odpoutat a dále se jimi zabývat pouze jako součástí aktivit kolektivních, organizovaných, sloužících k doplňování teoretických znalostí a vědomostí. A právě zde se plně musí projevit činnost pracovníků volného času. Nyní si tedy dovoluji nabídnout vlastní odpověď:

Nehovořme pouze o primární, sekundární a terciární prevenci patologických jevů a kriminality dětí a mládeže. Nabídněme dětem a rodinám výběr dostatečného množství volnočasových aktivit, které s jejich dětmi budou provádět dostatečně morálně i odborně připravení pracovníci. Je to to nejúčinnější, nejlevnější a hlavně nejžádanější a nejlidštější řešení.

Ve své práci se budu zabývat problematikou činnosti pracovníků volného času v lokálním prostředí (Chráněná krajinná oblast „Lednicko-Valtický areál“ státní chráněné oblasti „Podyjí“) s cílem prokázat, že správným způsobem zaměřené využívání volného času u dětí ve věkové kategorii 7 – 15 let vede především ke správnému vývoji osobnosti dítěte a tím ke tvorbě, upevnování a zlepšování mezilidských vztahů, vztahu člověka k člověku, ke společnosti i k celkovému životnímu prostředí, a to právě při nedílné spolupráci s pracovníky volného času.

Abych dokázal hypotézu, že:

Podíl pracovníků volného času na tvorbu a pozitivní formování osobnosti dítěte a mládeže je nedílnou součástí správného vývoje společnosti, vztahů mezi jednotlivci, vztahu jednotlivce, k jednotlivci, ke kolektivu a k životnímu prostředí, ve kterém tráví svůj celý život,

využijí teoretických znalostí získaných studiem, zkušeností nabytých věkem s vědomostmi a zkušeností převzatých od ostatních jednotlivců, zabývajících se danou problematikou na všech úrovních.

1. Co je to volný čas a jak vzniká?

„Volný čas a systém jeho aktivit a institucí je dynamickou a málo ustálenou, mimořádně nadějnou a současně rizikovou oblastí života současného člověka.“

Joffre Dumazedier

Úvodem kapitoly jsem si dovilil uvést citát, který se mi velmi zamlouvá především proto, že vystihuje ve své hluboké myšlence nejen pozitivní pohled autora, ale i nebezpečí, skrývající se ve špatné volbě aktivit pro využití volného času. Jsem přesvědčen, že hlavně u dětí školního věku je nebezpečí nesprávného využívání volného času velmi vysoké.

Z historického pohledu je pojem „volný čas“ velmi mladou veličinou u většiny populace naší planety. I. J. Dumazedier sice pokládá volný čas za „součást předchozích civilizací“ a definuje jej již v době starého Řecka, v období gotiky a renesance, ale jeho masový rozvoj klade až do konce 19. a začátku 20. století.

Dle mého názoru je stanovení hranice využívání volného času tímto způsobem správné pouze do té míry, že masovost rozvoje posuzují jako systematické využívání volného času minimálně u 70% populace.

Tento názor vyslovuji především proto, že i v našich historických pramenech jsou celkem bohaté stati o využívání volného času. Vzhledem k tomu, že problematiku správného využití volného času zmiňovali ve svých dílech i Jan Hus a J. A. Komenský, jsem přesvědčen, že volný čas je veličinou známou od nepaměti. V dobách těchto velikánů našich dějin vznikala volný čas především v době zimy, kdy krátký den neumožňoval pracovat stejnou dobu, jako v období jara, léta a podzimu a kdy většina populace byla zaměstnána při zemědělských pracích.

Uvedeným příkladem, lidským faktorem neovlivnitelného vzniku volného času jsem se pokusil uvést jeden ze způsobů vzniku volného času z hlediska historického. Dalším možným příkladem vzniku volného času u dětí byla například doba pastvy dobytka, kdy děti hrály různé hry, učily a zpívaly různé písně, vyprávěly říkanky a různé pověsti, nenásilnou cestou, formou hry poznávaly přírodu a její zákonitosti.

Při společných posezeních s dospělými, například při přástkách, poslouchali příběhy vyprávěné staršími. Současně musím zmínit též všechny církevní slavnosti,

které byly důvodem volna v práci. Na programech slavností se podílely i ty nejnižší vrstvy obyvatelstva včetně dětí, a to vystoupeními pěveckých souborů v kostelech a na veřejnosti. Takto trávily volný čas nejnižší společenské vrstvy nejen v zemědělských oblastech, ale i ve městech.

Studenti a střední vrstvy městského obyvatelstva měly již větší možnosti výběru, jak trávit volný čas. Jako jeden z příkladů uvedu hospody a taverny, ve kterých uváděli svá vystoupení potulní umělci a kejklíři, koncerty prvních hudebních těles a později vznik divadel s velmi širokým repertoárem.

19. století, vynález parního stroje a jeho využití v dopravě umožnil především značné rozšíření možností šíření vzdělanosti v podobě tištěného slova, a tím prvního masmédia - tisku. A vzhledem k tomu, že při práci se číst nedalo, museli si lidé pro čtení vyhradit určitý čas, čas svého volna. Zvyšování objemu volného času umožnilo především postupné zkracování pracovní doby v důsledku využívání strojní výroby.

Manufakturní a strojní výrobu provázely současně i velmi negativní jevy. Nezaměstnanost a s ní souběžně zvyšující se chudoba a rostoucí sociální propast mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva, byly v té době z hlediska sociálně psychologického pro nejnižší vrstvy obyvatelstva prakticky likvidačními. Z hlediska volného času je třeba zdůraznit, že pokud nebudeme posuzovat dobu, po kterou lidé sháněli práci, měli v té době volného času přebytek. Jeho smysluplné využití však nemohli naplnit. Z hlediska ekonomického byly i knihy prakticky nedostupné. Tuto situaci provází například ve Velké Británii vznik klubů, dělnických spolků, tělocvičných a sportovních sdružení. Lidé začínají trávit volný čas většinou mimo domov, společně s vrstevníky, ve spolcích a zařízeních se stejným zaměřením (zájmová sociální skupina).

Ekonomický rozvoj na konci 19. století následovala hluboká hospodářská krize, která vyústila v 1. světovou válku. Rozvoj vědeckého zkoumání volného času a jeho specifikace se začíná zcela zřetelně projevovat až v meziválečném období.

Do výzkumu problematiky volného času dospělých i dětí se zapojují i mnozí psychologové, kteří svou pozornost zaměřují především na působení volného času a jeho využití na psychiku osobnosti jedince a v této souvislosti na jeho začlenění do společnosti ve vztahu k rozdílnosti společenského postavení v takto vznikajících skupinách. Jako příklady mohu uvést G. Murphyho, který zkoumal a studoval způsoby, jak se jedinec stává členem skupiny a funguje v ní, dále T. M. Newcomba,

který se zabýval především osobností v sociální interakci a ještě O. Klinberga, který studoval a popisoval aktivity individua ovlivněné jinými individui.

Nelze vyjmenovat všechny vědce zabývající se volným časem a jeho působením na jednotlivce, ale výše uvedené psychology jsem uvedl přesevší z toho důvodu, že svá pozorování a studie prováděli především v oblasti trávení volného času mimo rodinu a domov.

K největšímu rozmachu zkoumání a studiu volného času a současně jeho využití dochází po konci 2. světové války. S rozvojem sociologie se na scéně objevují pozdější vědecké kapacity, jako Alexandr Kamiński, polský psycholog, který jako první vymezil tři hlavní způsoby „realizace volného času ve vzájemné interakci“. Jednotlivé vzájemně se doplňující a současně prolínající se aktivity vymezil jako:

- odpočinek,
- zábavu,
- aktivity rozvíjející osobnost (další vzdělávání, veřejnou činnost a amatérskou aktivitu ve sportu).

Ideologickým a mocenským rozdělením Evropy však dochází po konci 2. světové války k názorové polarizaci nejen v oblasti politicko ekonomické a oblasti vojenských doktrín, ale i v oblasti společenských věd. Dochází tím ke tvorbě dvou modelů uspořádání a využívání volného času, a to nejen u dospělých, ale i u dětí.

V zemích západní a severní Evropy se nadále rozvíjí činnost klubových a obdobných sdružení, ve kterých se na inovaci jejich programů a činností podílejí většinou novátorsky smýšlející pedagogové a sociologové za velké podpory státu. Vznikají zde rozsáhlé domy mládeže a začínají se tvořit první nadnárodní a mezinárodní asociace. Na zničených prostorách jsou budována velká dětská hřiště, parky pro mládež, střediska volného času, tělovýchovná, sportovní a turistická zařízení. Jsou budovány i rozsáhlé dětské tábory, a to nejen sezónní, ale i celoroční.

Rozvoj těchto aktivit podporovaly především státní orgány, které současně zajišťovaly všechna potřebná legislativní opatření a finanční krytí projektů. Souběžně jsou státem budována a renovována zařízení společných volnočasových aktivit dospělých i dětí jako zoologické zahrady, planetária, galerie, knihovny, obrazárny a další.

V zemích východní Evropy pokračoval vývoj v poválečné obnově také v návaznosti na předválečné období. V Československu organizace jako Skaut, Junák, Sokol, fungující v meziválečném období, se rozvíjely vysokým tempem. Současně

se značně začala rozšiřovat i působnost našich domů dětí, později v šedesátých letech přejmenovaných na Domy pionýrů a mládeže. Kromě nich a odborných stanic vznikala při školách zařízení pro děti zaměstnaných rodičů (školní družiny a pro starší mládež školní kluby). Domy mládeže, koncipované jako zařízení otevřená a přístupná všem dětem a mladým lidem pro jejich dobrovolnou účast na zájmových aktivitách včetně jejich programové činnosti, byly v poválečné době vysoce oceňovány i západními pedagogy.

Pro naplnění volného času dětí a mládeže se také využívala školská zařízení, která vznikala jako součást lidových škol umění. V šedesátých letech 20. století se také projevil silné snahy vytvářet ve velkém měřítku školy s celodenní péčí a školy internátní, jež by dokázaly prakticky pokrýt svou činností a programovou nabídkou i všechny volný čas dětí a mládeže. Výsledek však nenaplnil očekávání a volnočasové aktivity včetně aktivit kulturních byly uplatňovány ve speciálních zařízeních.

Z internátů se tedy staly pouhé ubytovny se stanoveným časovým a nefungujícím programovým režimem. Staly se tedy zařízeními, ve kterých byly ubytovány dojíždějící děti a studenti. Z pracovníků volného času zde fungovali pouze vychovatelé, problematicky suplující funkci rodičů při plnění vzdělávacích programů a školní docházky. Důležitou aktivitou však byl nácvik sebeobslužných činností.

V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století (po roce 1968) se nadále rozšiřovaly všechny typy školských i mimoškolských zařízení, ale jejich pojetí a činnost se stávala vlivem sepletí s jednotnou mládežnickou a také odborovou organizací, ovlivňovanými politickou situací v naší zemi, především nástrojem politického vedení a členství v nich se stávalo pouhou nutnou formalitou. Je však třeba uvést, že vybavenost odborných laboratoří a učeben v domech dětí a mládeže byla mnohdy vyšší, než vybavenost laboratoří, učeben a tříd v základních, středních a odborných školách. V průběhu normalizace byla činnost domů dětí a mládeže, přejmenovaných na domy pionýrů a mládeže, ještě více zideologizována.

Součástí využívání volného času dětmi a mládeží byly i různé typy táborů. Zřizování a provozování pionýrských a ostatních zájmových dětských a mládežnických táborů bylo doménou především odborových organizací jednotlivých podniků, které zastřešoval odborový svaz.

Devadesátá léta, spojená s transformací postkomunistických zemí a především do popředí vystupující cíle, jejichž zásadním společným východiskem se stala „Úmluva o právech dítěte“ (OSN, New York, 20. listopadu 1989), přijatá u nás jako zákon

č. 104/1991 Sb., o úmluvě o právech dítěte, který umožnil v rámci demokratizace naší země začít uskutečňovat změny programových náplní všech volnočasových aktivit.

Závěrem si dovoluji uvést vlastní zhodnocení historického vývoje v oblasti využívání a naplňování volného času v souvislosti s možnostmi, které děti a mladí lidé měli od prvních dochovaných záznamů po konec 20. století.

V období do počátku 19. století bylo využívání volného času dětmi a mládeží v naší zemi vázáno především na způsob získávání obživy, roční období a délku denní doby (doby světla), neboť zaměření naší země v této době bylo více agrikulturní, než průmyslové. Volný čas byl využíván především ke hrám, při kterých se současně rozvíjela dětská představivost a prostřednictvím předávání zkušeností v podobě ústní lidové slovesnosti děti přijímaly nenásilnou formou nové teoretické znalosti a praktické dovednosti.

V první polovině 19. století, pod vlivem příchodu vědecko-technické revoluce a industrializace a především v jeho druhé polovině, se podíl zemědělské činnosti, vlivem využívání technických vynálezů, zmenšoval a počet obyvatel venkova se začínal snižovat.

Zaměstnávání většího množství produktivního obyvatelstva v průmyslu a s ním spojené stěhování do měst, zákonitě změnilo i způsob a naplňování aktivit volného času u dětí a mládeže.

Využívání volného času již přestalo být závislé na délce denního světla, na daleko menším prostoru bylo soustředěno větší množství dětí, školní docházka se stala povinnou pro hochy i dívky a rozvoj jednotlivých vědních i kulturních oborů vedl zákonitě k nutnosti vzniku a rozvoji mimorodinných a mimoškolních volnočasových aktivit u dětí a mládeže.

Na tomto místě musím zdůraznit, že si tento vývoj vyžádala i situace ve zvýšeném nárůstu trestné činnosti u dětí a mladých lidí, a to především v oblasti hospodářské kriminality. Vznikající „zlodějské a kapsářské party“, složené z dětí rozdílného věku, trápily nejen výkonnou moc, ale i pedagogy, kteří se touto problematikou začali intenzivně zabývat (G. A. Lindner, E. Štorch).

První polovina 20. století, a to především po vzniku Československé republiky a především meziválečné období se vyznačovali značným rozvojem všech druhů volnočasových aktivit.

Tělovýchovné organizace byly ve většině případů zaměřeny především na rozvoj fyzické zdatnosti a vytrvalosti, kulturní značně rozvíjely národní povědomí a technicky zaměřené (především při odborných školách a továrnách) rozvíjely technické znalosti a zdatnost mládeže.

V době okupace Československa v období 2. světové války docházelo k úplnému potlačování národního vědomí, uzavření vysokých škol a všechny aktivity byly především ideologizovány po vzoru Německa. Odborníky v oblasti historie je toto období označováno jako období germanizačního procesu.

Po ukončení 2. světové války došlo k obnově nejen veškerého českého školství, ale především k jeho rozvoji a rozvoji všech volnočasových spolků, domů dětí a ostatních zařízení. Volný čas a jeho využití opět začíná mít smysl. Patrný je rozvoj i v oboru pedagogické vědy (A.I. Bláha; dále E. Beneš, S. Velínský, F. Chalupný, V. Vendyš, J. Hendrich, J. Král).

Po jistém uvolnění politické situace v 60. letech se začíná plně projevovat i nový vědecký přístup k využívání volného času, a to především po nástupu nového vědního oboru, kterým se v té době stala sociologie. Podíl na tvorbě a využívání volného času dětí a mládeže v této oblasti se stal nedílnou součástí oborů sociální pedagogiky a pedagogiky volného času. (O. Baláž a M. Přadka).

Jednoznačně tedy mohu uvést, že i při všech překážkách, které byly našemu národu kladeny v průběhu výše zmíněných období, ať ze strany přírody, ostatních států i vlastních vládních a politických garnitur, vývoj v oblasti tvorby a využívání volného času u dětí a mládeže se v žádném případě neopožd'oval ve srovnání s ostatními státy Evropy.

Mohu tedy konstatovat, že v důsledku politických změn a tlaků, byl tento vývoj částečně rozdílný, ale neprojevalo se to na kvalitě využívání volného času dětí a mládeže a na pestrosti jednotlivých aktivit. Dnešní společnost a všichni, kteří jsou v tomto oboru zainteresovaní se tedy nemusí v žádném případě stydět za své předchůdce a mohou jejich výzkumy a zkušenosti ve všech oblastech tvorby a využívání volnočasových aktivit dětí a mládeže dále na základě historicky získaných zkušeností plně rozvíjet a upevňovat.

1.1 Pojem volný čas a volný čas dětí v současnosti

„Volný čas (angl. Leisure time) je čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život“.¹

Tuto formulaci nemohu v žádném případě chápat a označovat jako definici volného času. Vzhledem k tomu, že i v Evropském měřítku a podle různých autorů se tyto formulace velmi různí, vybral jsem si právě tuto formulaci, která je mému zaměření při práci s dětmi a mládeží v oblasti přírodně sportovní aktivity (sportovní rybářství), nejbližší.

Abych dokázal, že tato formulace je právě pro oblast a styl mé práce s dětmi nejbližší mému přesvědčení, musím poukázat na nutnost, stanovit si alespoň některé funkce volného času. Budu vycházet z vymezení funkcí volného času německého psychologa volného času Horsta W. Opaschevského (1941). Když si porovnáím jeho vymezení funkcí volného času se stanovením základních aktivit podle A. Kamiňského, jedná se jednoznačně o podrobnější a rozvinutější rozdělení aktivit do více oblastí. Základními funkcemi Opaschevský definuje:

- rekreaci (zotavení a uvolnění)
- kompenzaci (odstraňování frustrací a zklamání)
- výchovu a další vzdělávání (učení o svobodě a ve svobodě, sociální učení)
- kontemplaci (hledání smyslu života a jeho duchovní výstavba)
- komunikaci (sociální kontakty a partnerství)
- participaci (podílení se, účast na vývoji společnosti)
- integraci (stabilizaci života rodiny a vrůstání do společenských organizmů)
- enkulturaci (kulturní rozvoj sebe samých, tvořivé vyjádření prostřednictvím umění, sportu, technických a dalších činností).

Neopomenout žádnou z těchto funkcí je nedílnou součástí tvorby programů ve všech odvětvích práce s dětmi a mládeží. Současně tyto funkce nelze od sebe oddělovat a uvažovat o nich jednotlivě. V přípravě všech činností pracovníka volného času je třeba

¹ Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha, Portál, 2004, s. 13

je spojovat, nechat je prolínat, a to vždy dle aktuální potřeby a v souladu se stanoveným programem.

Jako konkrétní příklad mohu uvést aktuální změnu programu nácviku hodů udicí na cíl, který má být prováděn na hřišti. Vzhledem ke špatnému počasí je třeba provést změnu programu a provést schůzku v klubovně.

Rekreační funkce zůstává nezměněna. Z hlediska kompenzace dochází k prudké změně - „zklamání“, kterému se máme vyhnout. Z hlediska kontemplačního, komunikačního a výchovného musím vyvinout maximální úsilí udržet u dětí pozornost, zájem a přesvědčení, že činnost prováděná v klubovně je stejně poutavá a hodnotná, a to s tím, že naše původní záměry uskutečníme v nejbližším termínu.

Proto děti zapojíme do naplánování naší náhradní činnosti v kroužku, čímž je nenuceně integrujeme a současně aktivně zapojíme do činnosti skupiny. Náhradním programem zvolíme například sledování videonahrávky ze soutěží, diskusi o nových člancích v odborných časopisech (Rybářství, Kajman) nebo jinou činnost, vhodnou pro klubovnu. To je jen jeden z mnoha příkladů, na kterém je možné ukázat, že není možné žádnou z funkcí volného času vynechat nebo opomenout.

Vzhledem k tomu, že na dítě v daleko větší míře působí stejné vlivy okolí jako na dospělé, musíme při své práci dbát také na snahu vyloučit a odstranit při využívání volného času co největší množství negativních jevů okolního prostředí.

„Na jedince nepůsobí instituce, společenské subjekty, organizace, skupiny a další jedinci izolovaně, ale souběžně. Ve snaze překonat tuto strnulost, atomizaci a statičnost reflexe vztahu jedince a sociální skutečnosti a postihnout vícerozměrnost a komplexnost dynamiky vztahu jedince a prostředí jsem rozpracoval teoretický model životního a sociálního pole“.²

Životním polem rozumím tu část životního prostředí, která jedince nejen přímo obklopuje, ale současně na něj působí prostřednictvím například masmédií. Vzhledem k tomu, že na každého jedince působí toto životní pole a jeho vlivy rozdílně, tvoří si každý jedinec vlastní „osobní, sociální pole“.

² Sak, P. *Proměny české mládeže*. Petklíč, 2000, s. 13.

„Osнову životního a především sociálního pole tvoří: civilizace, společensko-ekonomická formace, rasa, národ, etnikum, sociálně třídní příslušnost - stratifikace, lokalita, rodina, parta, kolektiv, klub, přátelé, spolužáci, pracovní tým, sousedská komunita a další. ... Osobnost a její pole tvoří dialektickou jednotu. Změny v jednom mají tendenci měnit druhé. Změna sociálního pole má dopad na proces sociálního zrání a na sociální osobnost jedince. Změna osobnosti má tendenci se promítnout do změny pole. Naopak sociální pole se stejnými parametry jako osobnost jedince má tendenci petrifikovat daný stav osobnosti. Jedinec tenduje k harmonizaci vztahu mezi svým sociálním polem a svou osobností. K tomu slouží dva spontánní procesy: jednak ze svého pole vytěsňuje prvky, které jsou v rozporu s jeho osobností, případně nastupuje druhý mechanismus. Dochází ke změně v postojích, hodnotách a normách jedince ve prospěch jeho vyrovnání se stavem sociálního pole, respektive některého jeho výrazného prvku“.³

Vzhledem k tomu, co jsem výše uvedl a popsal, mohu definovat volný čas dítěte jako čas, který dítěti zbývá po splnění všech povinností a může jej užít dle své svobodné volby. Patří sem tedy činnosti, které dítě vykonává dobrovolně, s radostí a uspokojením.

Vzhledem k tomu, že ne všechno, co dítě vykonává dobrovolně, s radostí a uspokojením je z hlediska společnosti žádoucí, je třeba volný čas dětí velmi citlivě ovlivňovat nejen pedagogicky, ale i metodickou a plánovitou činností nepedagogických pracovníků volného času.

Jak z výše uvedené citace vyplývá, důležitost osobního sociálního pole jedince je nezpochybnitelná, a proto je třeba při snaze o pozitivní působení na jedince v rámci volnočasových aktivit nepedagogického (někdy též nazývaného zájmového nebo také mimoškolního) programu projevat vysokou dávku empatie, a to ve všech směrech práce.

S výše uvedeným tedy souhlasím a jsem přesvědčen, že neoddělitelnou součástí práce s dětmi a mládeží je tedy samotné získávání a prohlubování nejen odborných znalostí, ale i znalostí o jednotlivcích v kolektivu (skupině). O to musíme usilovat všemi dostupnými nenásilnými metodami, kterými jsou například pozorování, rozhovory, všechny formy soutěží a další.

³ Sak, P. *Proměny české mládeže*. Petrklíč, 2000, s. 18.

V současné době (vysoká míra nezaměstnanosti obyvatelstva obcí) se také zvyšuje nutnost spolupráce s rodinou a znalost alespoň zásadních stanovisek rodičů (opatrovníků) ke způsobu trávení volného času jejich dítěte. Potom je možné plně dítě zapojit do zvolených volnočasových aktivit, které působí na jeho vývoj pozitivně. Naším úkolem v této oblasti je tedy zabraňovat pronikání negativních činitelů do osobního sociálního pole dítěte.

1.2 Různé pohledy na volný čas a jeho využití

Třicetiletá zkušenost v práci s dětmi a mládeží, uchování velkého množství vlastních poznámek, postřehů, hodnocení, anket, rozhovorů a dalších materiálů, které jsem za tuto dobu shromáždil, mi dala možnost v této kapitole nejen sumarizovat počty dětí, se kterými jsem pracoval v jejich volném čase, ale především alespoň částečně se o tyto poznatky podělit s odborníky.

V počátcích své práce s dětmi jsem působil především jako oddílový, později skupinový a hlavní vedoucí na dětských táborech ROH Záchranné a dopravní služby Jihomoravského kraje a mezinárodních táborech ROH. V roce 1976 získala Záchranná a dopravní zdravotní služba do celoročního užívání zanedbaný objekt bývalého školícího zařízení u rybníka Budkovan u obce Jedovnice. V rámci akce „Z“ a za využití nemalých prostředků z fondů odborové organizace se podařilo objekt včetně přilehlých pozemků zrekonstruovat a zrekultivovat. V červnu 1978, na začátku táborové sezóny, byl tábor slavnostně otevřen a pojmenován na návrh dětí, účastnících se společně s rodiči na jeho rekonstrukci „Rakovan“, podle velkého množství raků v přilehlém rybníku.

Toto zařízení fungovalo a plně sloužilo svému úkolu až do roku 1993, kdy bylo bez náhrady předáno v rámci restituce do rukou původního vlastníka. Pozitivním však zůstává, že zařízení je i nyní majitelem provozováno jako rekreační zařízení pro rodinnou rekreaci. Soukromé vlastnictví má však i negativní stránku. Komerční využití značně snížilo možnost využít toto zařízení rodinami především pro několikanásobné zvýšení ceny nabízených služeb.

V roce 1993 jsem se přestěhoval z Brna do Valtic, neboť jsem nastoupil do nově budované věznice v Břeclavi. Ukončil jsem dobrovolnou činnost u odborové organizace Záchrané služby a začal jsem pátrat, kde bych mohl ve své práci s dětmi a mládeží pokračovat.

Vzhledem k tomu, že jsem již od dětství rybařil a tato záliba mi jako relaxační činnost zůstala, přihlásil jsem se do místní organizace Moravského rybářského svazu v Rakvicích, kde již byla tradice v činnosti práce s dětmi a mladými rybáři. Přijat jsem byl kladně a práci jsem zahájil prakticky ihned. V té době měl kroužek mladých rybářů 18 členů ve věku 7 – 15 let.

Vzhledem k tomu, že členy kroužku byly pouze děti z Rakvic a Přítluk, pokusil jsem se přesvědčit některé ze svých kolegů - rybářů z Valtic, Lednice a ostatních okolních obcí, o kterých jsem věděl, že jejich děti by také rády rybařily, aby je přihlásili do naší místní organizace. Zde jsem se setkal s různými názory na rybaření, jako využívání volného času jednak u rodin dětí, ale i mezi svými kolegy.

U mnohých byl problém především v dojíždění dětí na schůzky skupiny, které byly organizovány vždy každou sudou středu v měsíci. Víkendové prázdninové schůzky byly dobrovolné a byly většinou věnovány sportovnímu rybolovu.

Poté, co bylo umožněno mladým rybářům novelou zákona č. 102/1963 Sb., o rybářství zákonem č. 238/1999 Sb. chytat celoročně a současně nebyl již touto novelou vyžadován doprovod dospělých, došlo k odlivu mladších členů ve věku 8-10 let, a to především z důvodu obav rodičů, aby se dětem nepříhodilo žádné neštěstí. Naopak začalo přibývat mladých rybářů ve věku 12 - 15 let. Tento trend pokračuje dodnes. Přicházejí však i děti ve věku 8 let.

Pozitivní rozhodnutí o možnosti lovit ryby dětmi celoročně a bez doprovodu provázeli i z hlediska snížení počtu především nejmladších členů jeden z jevů negativních. Pro tyto děti bylo nutné najít jiné aktivity. Jejich odchod ze skupiny byl velkým zklamáním. Musím však uvést, že se do skupiny postupně vracely v souvislosti s růstem věku.

Vůle a zájem dětí o tuto rekreačně sportovní aktivitu, který v sobě po celou dobu nesly, byl v tomto případě trvalý. Na tomto místě se tedy projevila správně prováděná činnost všech zainteresovaných pracovníků volného času a funkcionářů naší organizace.

„Výraznou proměnou prochází realizace volného času mimo město, kam nemalou část svých aktivit přenášejí městské rodiny (chalupaření, chataření, různé způsoby pobytu v přírodě). Mnohé z jejich dětí si takové způsoby realizace svého volného času natrvalo osvojují i pro svůj další život“.⁴

Proto se v současné době potkáváme na našich revírech s mnoha mladými rybáři, kteří chápou rybařinu jako velmi příjemné zpestření volného času po týdnu stráveném ve městě, kde nenalézají dostatek možností smysluplného využití volného času.

Většinou se jedná o děti z rodin ze „středních vrstev obyvatel“, které většinu svých ušetřených prostředků investují do rekonstrukcí chat a chalup, budování svých rekreačních „sídel“ a položka zhruba 3.000.- Kč na rok, což je asi průměrná částka, kterou je třeba vyčlenit pro celkovou potřebu mladého rybáře, který již má základní výbavu, není nijak přemrštěnou.

Mnoho rodičů tuto aktivitu svých dětí vítá. Vzhledem k tomu, že se většinou všichni rybáři na našich revírech nějakou měrou známe, poznáváme se i s rodiči těchto mladých rybářů, ze kterých se v průběhu času také někdy stávají rybáři nebo alespoň příznivci sportovního rybaření. Především z podnikatelské sféry se mnohdy stávají sponzoři naší činnosti, ve které pokračují i v době, kdy se jejich děti stávají dospělými rybáři.

„Změnami však dnes prochází také volný čas samotných obyvatel vesnic. Klesá jejich celkový počet (včetně dětí a mládeže), takže na některých místech zanikají kulturní zařízení nebo školy, které tradičně představovaly činitel rozvoje obce. Současně s tím však roste mobilita místních dětí a mladých lidí, stále častějšími jsou možnosti jejich účasti na volnočasových aktivitách mimo bydliště (soutěže různých oborů, zájezdy a podobně). Také rozvoj hromadných sdělovacích prostředků značně zkracuje vzdálenosti a rozšiřuje možnosti komunikace s domácími nebo zahraničními vrstevníky. Na vesnici však současně dále přetrvávají některé tradiční způsoby pasivního trávení volného času. Přestože se rozdíl mezi venkovskou a městskou populací postupně zmenšují, zůstává získávání dětí a mladých lidí na vesnici pro lepší využívání volného času náročným úkolem“.⁵

⁴ Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 32.

⁵ Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 32.

Různost názorů na využívání volného času dětmi ve věku 7 - 15 let je dle mého názoru ovlivněna mnoha činiteli. Jak je výše citováno, dochází k proměně využívání volného času u dětí a mládeže mezi městem a vesnicí. Vesnická mládež se snaží všemocně ve svých aktivitách, především ve využívání internetu a s ním spojených vymožeností, vyrovnat se s mládeží městskou. Vzhledem k rozdílnému rozložení volného času na vesnici a ve městě se k těmto aktivitám dostávají především ve dnech volna. Odpolední čas musí většinou vypomáhat při pracích, které jsou mnohdy nutné k zajištění alespoň průměrného standardu rodin, a to především v oblasti částečného samozásobení potravinami. Nezaměstnanost na vesnicích a nutnost dojíždět za prací a do škol mimo obce je v tomto případě rozhodujícím faktorem.

Městské děti a mládež, které mohou výhody a půvaby nových způsobů komunikace a získávání nových poznatků (internet) využívat i ve dnech pracovních a ve dnech volna není jejich přítomnost nebo pomoc při prováděných pracích na chatách a chalupách potřebná, se mohou věnovat svým dalším zálibám. Nemusí to být rybaření. Může to být cyklistika, která je ve městech značně nebezpečná, turistika, spojená s dokumentaristikou a mohou to být i zájmy v oborech kulturních věd, a to především historie. Nedílnou součástí jsou v našem regionu i aktivity v oblasti ochrany přírody. Lednicko-Valtický areál v chráněné krajinné oblasti Podyjí je svými možnostmi provozování aktivit tohoto druhu v současné době prakticky nevyčerpatelný.

Vzhledem k výše zmíněným skutečnostem a dalším zkušenostem, které jsem v současné době získal jsem přesvědčen, že různorodost názorů na využívání volného času ve všech věkových kategoriích je z větší části ovlivněno ekonomickou situací rodin a současně vztahem nejen dospělých, ale především dětí a mládeže, který si v průběhu dětství a mládí vybudují. Subjektivní negativní postoje k využívání volného času nelze brát na lehkou váhu. Především v případech, kdy selhává rodinná výchova, je na pracovních volného času, aby svou činností přesvědčili mládež, aby svůj volný čas využívala především ve prospěch svůj a svých blízkých, včetně svých vrstevníků. Stanou se tak účastníky volného času, což potvrzuje následující citace jednoho ze současných odborníků, pracujících především v oboru volnočasových aktivit dětí a mládeže.

Jako úplný závěr této kapitoly uvedu citaci, která přesně vystihuje podstatu plnohodnotné a smysluplné účasti každého jednotlivce na provádění aktivit volného času.

„Za účastníky pokládáme jak děti a mladé lidi, tak také dospělé organizátory, kteří mezi dětmi nebo mladými lidmi působí jako dobrovolní, externí nebo profesionální pracovníci. Jsou zaměřeni na jeho různé oblasti (zařízení volného času, sdružení dětí a mládeže, hromadné sdělovací prostředky, správu obce nebo vyšší články správy až mezinárodní dosah) nebo na různé stránky obsahu (sport, turistiku, ochranu přírody, techniku, uměleckou tvořivost a podobně). Děti, mladí lidé i jejich vedoucí jsou společnou aktivitou motivováni – mohou se na ní podílet počínaje záměrem a zpracováním projektu přes jeho realizaci až po zakončení a hodnocení jeho bezprostředního nebo dlouhodobého výsledku“.⁶

1.3 Současná situace volnočasových zařízení a aktivit v ČR

Oblast zařízení pro využívání volného času dětmi a mládeží prochází v současné době značnými změnami. Snižování počtu zařízení výchovného typu je především důsledkem rušení škol a v místech, kde nejsou školy rušeny, stále stoupající ekonomickou náročností na jejich provoz. Rodiny již v mnoha případech nemohou věnovat potřebné množství finančních prostředků na aktivity svých dětí.

Jak jsem již uvedl, jedním z hlavních ukazatelů je nezaměstnanost rodičů v produktivním věku. Rodiče v mnoha případech mají oprávněné obavy o další vývoj svých dětí, a proto je raději drží doma, kde využití volného času sledováním televizních programů, hraním různých virtuálních her, tráví většinu volného času pasivně. Internet v takto „postižených“ rodinách je mnohdy ekonomicky nedostupný, a proto se děti scházejí u svých spolužáků, kteří tuto možnost získávání nových poznatků a vědomostí mají. Ve většině případů se však i v těchto skupinách věnují více planému a pasivnímu využívání svého volného času.

„Struktura volnočasových aktivit je ve věkových skupinách odlišná. Závislost aktivit na věku je obsahově naplněna odlišnými faktory způsobujícími změny struktury činností ve volném čase. Činnosti ve volném čase jsou odrazem dosažené úrovně sociálního, mentálního a psychického zrání. Současně jsou však tytéž aktivity stimulem, příčinou dalšího sociálního, mentálního a psychického zrání. Sociální zrání, posuny

⁶ Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 32.

v hodnotové orientaci, nové zájmy, objevující se u jedinců a skupin se postupně vyrovnávají s reálnými aktivitami. Struktura aktivit, která již není v souladu s dosaženou úrovní sociální zralosti a struktury osobnosti, se postupně proměňuje v závislosti na dalších faktorech ovlivňujících volnočasové aktivity“.⁷

Vzhledem k tomu, že většina aktivit je přímo závislá na materiálním zázemí a limitující a nezbytnou podmínkou jejich provozování je další průběžné financování, byly tyto aktivity dotovány především ve školských zařízeních.

Rušením škol dochází souběžně i rušení školních družin, klubů a ostatních zařízení, která přímo souvisela s provozem škol. Střediska pro volný čas dětí a mládeže, která zahrnují i domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností jsou pouze ve větších městech a jejich ekonomické zajištění (doplňování materiálních potřeb a financování provozu) je i pro velká města jako jejich zřizovatele stále obtížnější. Tlak ze strany veřejnosti je však stále vyšší, neboť ekonomické zajištění volnočasových aktivit dětí v soukromých zařízeních obdobného typu je ze strany rodičů nedosažitelné.

Tento negativní jev v oblasti naplňování volnočasových aktivit dětí a mládeže způsobuje především zvyšování ekonomické náročnosti nejen na vybavení, ale hlavně na provozování školních i mimoškolních zařízení.

„Zájmové vzdělávání poskytuje účastníkům naplnění volného času zájmovou činností se zaměřením na různé oblasti. Zájmové vzdělávání se uskutečňuje ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, zejména ve střediscích volného času, školních družinách a školních klubech. Střediska volného času se dále podílejí na další péči o nadané děti, žáky a studenty a ve spolupráci se školami a dalšími institucemi rovněž na organizaci soutěží a přehlídek dětí a žáků“.⁸

„Školská zařízení pro zájmové vzdělávání zajišťují podle účelu, k němuž byla zřízena, výchovné, vzdělávací, zájmové, popřípadě tématické rekreační akce, zajišťují osvětovou činnost pro žáky, studenty a pedagogické pracovníky, popřípadě i další osoby“.⁹

⁷ Sak, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 138 - 139.

⁸ § 111 zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon v platném znění

⁹ § 118 zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon v platném znění

„Školská právnická osoba hospodaří s příjmy podle § 133 odst. 1, s prostředky svých peněžních fondů, s ostatním majetkem, závazky a pohledávkami. Školská právnická osoba používá majetek pro účely své hlavní činnosti, pokud tento zákon nestanoví jinak. Hospodaření školské právnické osoby v hlavní činnosti se řídí jejím rozpočtem. Rozpočet hlavní činnosti školské právnické osoby může zahrnovat pouze příjmy a výdaje související s její hlavní činností. Příjmy získané hlavní činností školské právnické osoby lze použít pouze na tuto hlavní činnost“.¹⁰

„Školská právnická osoba může vedle své hlavní činnosti vykonávat doplňkovou činnost. V doplňkové činnosti školská právnická osoba vykonává činnosti navazující na její hlavní činnost nebo činnosti sloužící k účelnějšímu využití odbornosti jejích zaměstnanců a majetku. Doplňková činnost nesmí být provozována způsobem, který by omezoval hlavní činnost školské právnické osoby nebo ohrožoval její kvalitu, rozsah a dostupnost.

Doplňková činnost nesmí být financována z finančních prostředků státního rozpočtu přidělených podle tohoto zákona s výjimkou prostředků dočasně použitých k úhradě výdajů doplňkové činnosti, které nelze předem oddělit od výdajů hlavní činnosti a které je školská právnická osoba povinna vrátit do svého rozpočtu v příslušném čtvrtletí, nejpozději však do konce příslušného rozpočtového roku. Prostředky získané doplňkovou činností lze v průběhu příslušného kalendářního roku použít jen k úhradě výdajů doplňkové činnosti.

Jestliže je výsledkem hospodaření doplňkové činnosti ke konci kalendářního roku ztráta, je školská právnická osoba povinna zajistit, aby byla tato ztráta do konce následujícího kalendářního roku vyrovnána, nebo učinit opatření k ukončení doplňkové činnosti tak, aby v této činnosti nebylo po skončení následujícího kalendářního roku pokračováno“.¹¹

Školský zákon sice hovoří o zájmovém vzdělávání, školských zařízeních zájmového vzdělávání a o jejich financování, ale dotační politika je poněkud jiná. Jak z výše uvedené citace textu zákona vyplývá, na vedlejší činnost je třeba získat prostředky od subjektů, které se této činnosti účastní. Rozpočtové dotace nesmí být použity. (O potřebě financování sponzorským způsobem se zmíním následně.)

¹⁰ § 134 zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon v platném znění

¹¹ § 135 zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon v platném znění

Konkrétní příklad průměrné ceny pronájmu tělocvičny ve škole v Břeclavském regionu je asi takový:

Za jednu vyučovací hodinu ve vyhrazeném čase účtuje škola jiným právnickým osobám 1.540.- Kč, a to bez použití šatny a koupelny. Za použití šatny a koupelny účtuje paušální poplatek 50.- Kč za jednu osobu.

Pokud by tuto tělocvičnu chtěla využívat organizace, jako je naše místní rybářská organizace, musela by pro zimní výcvik rybářských technik, který je koncipován 1x za 14 dnů 2 hodiny (120 minut), když nebudeme s dětmi používat šatnu a koupelnu, (při počtu 396 členů a ročním rozpočtu 248.000.- Kč) a budeme počítat, že zimní období máme od 15. října do 15. března, vydat ze svého rozpočtu 36 x 1.540.- Kč, což je 55.440.- Kč.

Ekonomicky myslící a sociálně jednající člověk musí uznat, že vydat pětinu rozpočtových prostředků na tuto aktivitu je nesmyslem. Tento výcvik je však nezbytný, a proto jej musíme provádět například na poli, při teplotách pod bodem mrazu, kdy zamrzají dětem očka na prutech a plánovaného cíle, stanoveného pro získání této nezbytné zručnosti je dosaženo pouze sporadicky. Vzhledem k tomu, že podle „Stanov Moravského rybářského svazu“ mají nezletilí členové stejná práva a povinnosti jako členové řádní a čestní, není možno po mladých rybářích žádat další finanční prostředky než ty, které jsou určeny „stanovami“, jednoznačně vyplývajícími ze zákona č. 99/2004 Sb., rybářský zákon, v platném znění.

Jak jsem se snažil výše objasnit, situace volnočasových zařízení a aktivit v obcích není v současné době nijak povzbudivá. Sponzoři se ohlížejí především po masových sportech, kde je možno využít vlastní reklamu a velcí výrobci rybářských potřeb jako sponzoři místních organizací, to je nesplnitelné přání malých organizací.

Ani školská zařízení nejsou mnohdy schopna krýt náklady na vlastní provoz a jejich vedlejší příjmy jsou vzhledem k cenám, které musí pokrývat provozní náklady, spíše sporadické. Pouze zvýšený tlak odborné i laické veřejnosti na jednotlivá ministerstva, která za své rezorty zodpovídají, může snad v budoucnu přinést alespoň návrat k takovému stavu, který byl před rokem 2000, kdy došlo ke změnám v dotační politice jednotlivých ministerstev a současně ke změnám, které zamezily přísunu dotací do obdobných organizací jako je ta naše, ze státního rozpočtu.

2. Psychologie dítěte

„Příslušnost člověka jako společenské bytosti k lidské společnosti zakládá zcela nový druh determinace psychiky. Socio-kulturní determinací lidské psychiky rozumíme příslušnost člověka ke konkrétnímu sociálnímu a kulturnímu prostředí, v němž žije. Člověk se rodí do prostředí určité rodiny a ta jako součást určité společnosti a kultury zprostředkovává vlivy kultury a společnosti na jedince. Kulturní a společenské vlivy na jedince se uskutečňují prostřednictvím rodinné výchovy. Později k tomu přistupují vlivy vrstevníků, školy a školní třídy, masových sdělovacích prostředků, sociálních skupin, jejichž je člověk členem a vlivy dalších podmínek jeho života ve společnosti. Jedná se o celou strukturu vzájemně propojených determinant (vlivů, činitelů)“.¹²

Vzhledem k tomu, že jedinec lidského druhu se nestává člověkem pouze tím, že se narodí, tedy pouhou biologickou existencí, ale jako tvor, již od starověku definovaný jako společenský, se jedinec stává člověkem postupným osvojováním společenské podstaty.

Zrání probíhá postupně. V prenatálním období se utvářejí především všechny základní tvary jedince a modelují základní biologické funkce, které se ihned po porodu začínají velmi dynamicky rozvíjet. Přidává se psychický a mentální vývoj, provázený vývojem sociálním. Tyto vývojové složky mají sice rozdílnou dynamiku a rozdílný vrchol dotváření, ale pro naši orientaci v problematice je důležitý poznatek, že sociálním vývojem prochází jedinec od nejtělejšího dětství. V období mládí, kdy se začínají projevovat rozdíly v rodinné výchově nejsilněji, probíhá tento proces v rozdílných podmínkách.

„Biologický proces se blíží ukončení, mentální zralost postupně kulminuje a sociální změny se odehrávají za situace, kdy jedinec v řadě společenských rolí přestává být objektem společenské péče a stává se společenským subjektem“.¹³

Vzhledem k tomu, že zrání jedince, provázené vytvářením různých sociálních hodnot nelze nijak paušalizovat, je velmi obtížné definovat i délku jeho zrání. Jedním

¹² Vízdal, F. *Základy psychologie I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003, s. 28.

¹³ Sak, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 35.

ze subjektů, působících na sociální zrání jedince je bezesporu i pracovník volného času. V tomto případě není důležité, zda se jedná o pracovníka se zaměřením pedagogickým nebo zaměřením do jiné oblasti volného času. Důležité ovšem je, aby všechny tyto subjekty působily na objekt dozrávajícího jedince takovým směrem a způsoby, aby jeho přetváření probíhalo v souladu s uznanými mravními, kulturními a sociálními hodnotami.

„Sociální zrání probíhá ve dvou základních rovinách, v oblasti vědomí a rovině osvojování si sociální kompetence. Důsledkem vývojových změn ve vědomí a v sociální kompetenci jsou proměny sociálního chování od elementárních aktů až po životní styl.“¹⁴

Konstruktivní přístup všech pracovníků volného času, kteří přicházejí se zrajícím jedincem v průběhu jeho mládí do styku sice ještě nezaručuje jeho správný sociální vývoj, nezaručuje ani to, že si jedinec utvoří správný životní názor, ale při použití správných metod a individuálního přístupu ke každému jedinci, tomu značně přispívají.

Jako příklad uvedu přetlak působení masových sdělovacích prostředků na tvorbu životního stylu a světového názoru dospívajících. V současné době je publikováno značné množství násilí, jako normální jev dnešního světa. Nevyzrálému jedinci, který ještě nechápe rozdílnost osvobozenického boje o právo na sebeurčení a terorismus, je velmi problematické vysvětlit tento rozdíl.

Jedinci s osobností melancholickou se mnohdy nechtějí vzdát své role dítěte. Převažujícím faktorem je u nich strach. Zůstávají tedy dále objektem společenské péče a u mnohých tato role přetrvává ještě i po 19 roce věku. Velmi silné prožívání, obrácení se do sebe sama u nevyzrálých (nepřipravených) jedinců nám potom přivádí mnoho problémů, se kterými si mnohdy nedokážeme poradit. Postupně u těchto jedinců přichází stres, frustrace a v mnoha případech se jejich reakce na vzniklé situace projevují agresí, a to i vůči sobě samým. U těchto jedinců je jedním z hlavních úkolů budování odolnosti a otužilosti proti takto vznikajícím situacím, které nazýváme odolnost a otužilost proti stresu a frustraci.

¹⁴ Sak, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 35.

Byl to jen jeden příklad, ale vzhledem k tomu, že podíl sociálního okolí na tvorbě psychiky a osobnosti u dítěte a mladého člověka je velmi rozmanitý, uvedl jsem právě příklad násilí. Jsem přesvědčen, že právě násilí páchané v jakékoliv podobě, předkládané nezrálým jedincům, je nejhorším příkladem chování jedince vůči druhému jedinci, jedince vůči společnosti a společenství vůči jinému společenství, ať již v měřítku minoritním nebo globálním.

Podpora správného sociálního růstu ve všech věkových kategoriích dětského věku a věku mladistvých je tedy dle mého názoru nejdůležitějším činitelem i u pracovníků volného času, a to ve všech formách. Neoddělitelnou součástí této činnosti je jistě i úzká spolupráce s rodinou, která v rámci rodinné výchovy je hlavním činitelem pro správný sociální vývoj dítěte, spolupráce se školou a vzájemně dobrá informovanost mezi všemi subjekty, které se na sociálním vývoji dítěte podílejí.

2.1 Socializace ve vývoji dítěte školního věku

„Člověk není izolovanou bytostí, je v neustálém kontaktu s jinými lidmi a se skupinami lidí a jejich prostřednictvím je funkcionálně a internacionálně utvářen a měněn. Individuální osobnost sama většinou nepůsobí tak silně na své prostředí, jako toto působí sociálním tlakem na jedince. Názory člověka, jeho mínění, postoje, předsudky, ale i jeho nálady, a další jsou ovlivňovány především ve skupině, méně při působení masovými sdělovacími prostředky (televizí, rozhlasem, tiskem).“¹⁵

Opět si musíme připomenout, že dítě jako malý, nezrálý jedinec (objekt), není osamocenou existencí, ale jedním z prvků různě utvářených skupin. Na svět přichází jako člen té nejmenší ze základních primárních skupin – rodiny. V této skupině se ocitá zcela bez svého přičinění, ale právě od členů této skupiny začíná přijímat prvotní vjemy a prožívat je. Proto by první vjemy narozeného človíčka měly být příjemné. Jak již bylo mnohokrát publikováno porod by měl probíhat v příjemném přirozeném prostředí, přítomen by měl být i otec dítěte.

¹⁵ Kohoutek, R. *Sociální psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004, s. 25.

Vzhledem k tomu, že socializace osobnosti je proces neustálého učení, v němž si člověk osvojuje určitý systém poznatků, norem a hodnot, jež mu umožňují začlenit se do určité společnosti a aktivně se účastnit společenského života, musíme na tuto definici brát zřetel už i těsně po narození dítěte, tedy v tom nejranějším věku. Proces neustálého učení nás všechny, jako silná červená nit, bude provázet po celou dobu života. Získané poznatky si budeme jednak zařazovat do své paměti, postupně je budeme přetvářet, formulovat nová, pro nás optimální rozhodnutí, vytvářet hierarchii sociálních hodnot (hodnotový žebříček), na základě kterého se budeme postupně začleňovat do nových sekundárních sociálních skupin nebo z nich vystupovat.

V raném věku má největší vliv na socializaci dítěte skupina rodiny. Nejdůležitějším prvkem socializace je rodinná výchova. V předškolním věku, kdy se dítě začíná postupně seznamovat se svými vrstevníky, a to při společných hrách, kdy začíná poznávat stále širší okolí a získává první poznatky a zkušenosti, které nečerpá prostřednictvím matky, otce a sourozenců, se nevědomky začíná zařazovat do společnosti a tím do společenského prostředí, které jej obklopuje.

Děti, které v předškolním věku navštěvují předškolní zařízení získávají většinou těchto poznatků a zkušeností více, ale na druhé straně je třeba zdůraznit, že o to rychleji ztrácejí prvotní pouto se svou primární skupinou - rodinou. U některých dětí může toto vyčlenění z rodinné skupiny mít i negativní dopady. Stesk po matce, se kterou je dítě od přírody svázáno, může mít silný vliv na celkový vývoj psychiky dítěte a jeho odraz můžeme pozorovat i v pozdním dospělém věku. Proto přechod z jedné sociální skupiny do jiné musí být pozvolný a nenásilný. Toto pravidlo platí po celou dobu lidského života.

Opačnou situací je změna skupiny po naplnění všech jejích úloh v životě. Jako příklad je ukončení základního školního vzdělání a rozpad skupiny – třídy. Mnohé ze vztahů jsou náhle prakticky násilně ukončeny, i když na tuto skutečnost jsou děti postupně připravovány. Přesto se někteří jedinci s touto situací vyrovnávají velmi těžce.

To je případ, kdy může docházet k určitým deviacím ve vývoji a socializačním procesu. Prospěch, v základní škole velmi dobrý, se pojednou zhorší, jedinec se začíná vyčleňovat ze skupiny svých vrstevníků a dochází ke stavu společenského odmítnutí, které se projevuje třeba chuligánstvím.

Je-li naším cílem převést postupně dítě z role objektu působením socializačního procesu do role subjektu, který se bude chovat tak, jako by byl pod stálým sociálním

dohledem, pod stálou kontrolou, musíme své působení na takto deviantně se vyvíjející objekt přizpůsobit vzniklé situaci a zaměřit se především na opětné začlenění tohoto jedince do skupiny, která je jeho postavení obvyklou.

Dle mého názoru lze tohoto cíle postupně dosáhnout především v oblasti změny postoje jedince ke svému okolí (ostatním členům, sociálním a společenským skupinám).

„Postoj je komplexní tendence odpovídat poměrně stálým a charakteristickým způsobem (kladně, neutrálně, ambivalentně či záporně) na určité opakované situace, myšlenky, objekty, osoby.

Postoje jsou hodně vázané na skupinové mínění a vytvářejí se ve skupinových interakcích. V dětském věku mají postoje široký, obecný charakter, později dochází k jejich diferencování a současně k seskupování v určité trsy, soubory postojů. Tomuto seskupování postojů se říká postojová integrace.“¹⁶

Metodu, kterou používáme při upravování a změně postojů, nazýváme propagandou. V tomto případě nesmíme propagandu, která má pomoci v přetváření jedince zaměňovat za propagandu mediálních sugescí a reklamu nebo propagandu negativní. Vzhledem k tomu, že tato metoda se ve své podstatě opírá hlavně o city, které v dětském a mladistvém věku jsou ještě alespoň částečně ovlivnitelné, je možno ji použít s úspěchem ve spojení s rozumovou argumentací. Nesmíme se však dopustit citového vydírání. Pokud je však u jedince jeho postoj již vyhraněn, mění se velmi obtížně.

Jak jsem již uvedl, přetvořením jedince – objektu v subjekt je cílem socializace každého dítěte a mladého člověka. Nedílnou součástí tohoto procesu je také tvorba vztahů. Od raného dětství si dítě utváří vztah k rodičům a blízkým v rodině. Tyto vztahy nazýváme vztahy intimními. Současně se vztahy intimními se u dětí vyvíjí vztahy blízké. Je to část osobních vztahů, které působí většinou dlouhodobě, ať již v prvních skupinách, ze kterých přetrvávají nebo krátkodobě, prostřednictvím kterých působí na jiné osoby ve vzájemné interakci.

Neopomenutelným musí pro nás být vztah k učení (vzdělávání - edukaci), který se později rozděluje na vztah k dalšímu sebevzdělávání a vztah k práci. Vytváření a upevňování takto formulovaných vztahů je velmi obtížný úkol. Bez aktivního podílu dítěte se tyto vztahy vytvářejí velmi obtížně. K vytvoření pozitivního vztahu k učení a v dalším vývoji ke vztahu k práci a dalšímu sebevzdělávání je třeba ze strany

¹⁶ Kohoutek, R. *Sociální psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004, s. 8.

pedagogických i nepedagogických pracovníků využít všech dostupných metod od teoretického přesvědčování po zobecnění konkrétních výsledků a příkladů ostatních jedinců společnosti.

Pokud jde o typ dítěte manuálně zručného, které nemá předpoklady a vlohy pro další studium, je třeba je přesvědčit, že jeho činnost v oblasti, pro kterou vlohy a předpoklady má, je stejně důležitá pro společnost, jako činnost každého jiného jedince, který svou práci vykonává dobře, a ze které má společnost prospěch. Pokud jde o dítě, které má vlohy pro učení (studijní typ), je třeba v něm tyto vlohy rozvíjet a podporovat je v tomto směru.

Pro pracovníky volného času je tedy v socializačním procesu dětí a mládeže i v souvislosti s tvorbou postojů nejdůležitějším úkolem naučit je aktivně odpočívat, rekreovat se, duševní aktivity pružně střídat s aktivitami tělesnými (fyzickými), poznávat skutečnosti a zákonitosti, které jim nemohou přiblížit rodiče a škola. V rámci těchto činností se jedná především o rozvoj tělesných schopností, poznatků v oblasti ochrany přírody, ale i v oblasti kulturního rozvoje osobnosti.

2.2 Vývoj psychické odolnosti dítěte školního věku

„Pro své děti toho chceme víc než jen zdravé tělo. Přejeme si, aby žily aktivní život plný přátelství a lásky. Mají být zvědavé a přijímat životní výzvy. Naše děti mají být vděčné za to, co jsme je naučili, ale také hrdé na schopnosti, kterých dosáhly samy. Mají být plné důvěry a naděje do budoucnosti, naplněné podnikavým duchem a citem pro spravedlnost a také dostatečně statečné, aby podle tohoto citu jednaly. Přejeme jim schopnost odolávat neúspěchům a prohrám, které dospívání s sebou přináší. A když dospějí, mají se stát dobrými rodiči. Stále doufáme, že jejich kvalita života bude vyšší, než ta naše, a v tichosti se modlíme, aby děti od nás zdědily silné stránky, ale jen málo těch slabých.“¹⁷

Naplnění tohoto přání je jistě cílem všech rodičů. Abychom toto přání naplnili v co největší míře, musíme děti naučit především zvládat „životní situace“,

¹⁷ Seligman, M. E. P. *Opravdové štěstí*. Praha: Ikar, 2003, s. 19.

a to především na základě vlastních životních zkušeností. Negativním situacím se samozřejmě snažíme děti vyvarovat, ale to nejde vždy. Žádná poučka, žádná zkušenost není dostatečným prostředkem, který by vzniku negativní situace zabránil. V tomto případě se především snažíme vyvarovat děti rizikových faktorů a naopak v nich rozvíjet faktory ochranné.

Rizikové faktory na straně dítěte označujeme pojmem „vulnerabilita“. Jsou dány především genetickými dispozicemi a znaky jako je úroveň aktivity, utišitelnost nebo inteligence. Rizikové faktory prostředí jsou „stresory“. Obsahují většinou rodinnou zátěž a jedná se například o nepříznivé vztahy mezi rodiči, zátěžové životní události a přílišné (nepřiměřené) nároky na dítě ze strany rodičů v jeho činnostech.

Ochrannými faktory rozumíme skupinu globálních faktorů, kterými jsou „zdravý temperament“ dítěte, úzký vztah alespoň k jedné dospělé osobě ve vlastní nebo širší rodině, pozitivní partnerství rodičů, schopnost řešit problémy a tolerance ke stresu. Některé z těchto faktorů můžeme dle potřeby posilovat tréninkem. Musím také zmínit ochranné faktory týkající se prostředí dítěte, jako je rozsah sociální opory nebo pozitivní rodinné klima. Tyto ochranné faktory je možno posilovat nejen ve prospěch správného vývoje dítěte, ale i pro vlastní dobro.

Cílem rodinné výchovy v tomto směru by mělo být především udržování a zlepšování kvality ochranných faktorů, které jsou spojeny s rodinou. V oblasti tréninku proti rizikovým faktorům by mělo být jisté „otužování“, to znamená podpora zdravého vývoje, učení, kterým chybám se vyhnout (příklady vlastních zkušeností), a to tak, aby ochranné faktory v průběhu vývoje dítěte vyvážily faktory rizikové a převážily je. Jedině tímto způsobem můžeme předejít potížím ve vývoji dítěte. Pokud nejsou tyto podmínky alespoň rovnováhy dodrženy a převažuje-li vystavování dětí rizikovým faktorům, dochází k poruchám, které je třeba řešit náročnými prostředky odborné intervence. Výsledky jsou však v těchto případech velmi rozdílné. Týká-li se tento stav malých dětí (do věku 10 let), jsou následky obvykle trvalé a musí být používáno medikace.

Vzhledem k tomu, že životní prostředí (i když v míře omezené) je z psychologického hlediska vymezeno vždy prostorem a časem, přičemž nejde o fyzikální nebo zeměpisnou velikost, ale spíše jde o subjektivně a sociálně chápaný rozměr. V raném dětství je prostor a čas prostorem a časem rodiny a velmi blízkého okolí, následuje prostor a čas ubíhající ve zvětšujících se a měnících se skupinách a společnosti v globálním měřítku, kdy na dítě působí masové sdělovací prostředky.

Zde je třeba vypěstovat v dítěti správný vzájemný vztah k prostředí, ve kterém se vyskytuje.

Dosáhnout toho lze velmi jednoduchým způsobem. Pole působnosti dítěte musíme upravit do té míry, že jej necháme důkladně poznat prostředí, ve kterém se má pohybovat, učit se, odpočívat a vykonávat ostatní činnosti. Poznávání a tím získávání vlastních zkušeností nejen s jednotlivými předměty, ale i se způsobem chování prostředí nebo jeho prvků je nejlepším otužovacím výcvikem. Musí však být prováděno za citlivého dozoru a v případě vzniku nějaké nepředvídané události doprovázeno adekvátní pomocí. Takto prováděný výcvik otužování musí být adekvátní především věku a mentálním schopnostem dítěte.

Právě tato oblast je oblastí, ve které se nejvíce mohou zapojit právě pracovníci volného času. Poznávání nového, spojené se vznikem nenadálých situací ve skupině dětí se stejným zaměřením v nepřítomnosti rodičů má současně velmi pozitivní vliv na psychiku dítěte ve smyslu možnosti tyto nové zkušenosti a jejich vlastní prožití předat ve zpětné vazbě rodičům a vrstevníkům, kteří se těchto aktivit nezúčastnili. Je to prakticky zcela nenucená podpora sebevědomí dítěte, které sice mnohdy nedokáže své pocity a prožitky předat zcela autenticky, ale i zde se jedná o současné zlepšování ochranných faktorů dítěte. Jde samozřejmě i o negativní prožitky, které činnost dětí v zájmových skupinách provázejí.

Mezi pozitivní jev můžeme zařadit například v případě dětí z rybářského kroužku, úlovek první ryby, jeho zaznamenání v podobě fotografie, kterou si dítě uchová velmi dlouho.

Pokud se při takové činnosti vyskytne negativní jev, kterým je třeba pád do bláta v deštivém počasí, působení chladu nebo v nočních hodinách obava (strach) z neznámého, je třeba, jak jsem již výše uvedl, vyvážit tuto zkušenost další zkušeností pozitivní. (Některý z kamarádů dítěti půjčí třeba deštník, protože sám má pláštěnku, rozděláme oheň a mokré svršky usušíme, a tak nemusíme činnost, na kterou se dítě dlouhodobě psychicky připravovalo přerušovat na déle, než je nezbytné.

Postupem narůstajícího věku dítěte se v jeho životě stále zvyšuje podíl negativních vjemů a situací, které mu život přináší. V tomto období je třeba svou činnost přizpůsobit především ve směru nácviků autoregulačních schopností dítěte. Musí si již v mnoha situacích a činnostech poradit zcela samo.

V případě vzniku situace, se kterou si dítě nedokáže samo poradit je také velmi důležité, aby existoval v jeho okolí jedinec, který dokáže dítěti nejen poradit, ale dokáže i zmírnit následky, které by mohla situace vyvolat.

V tomto případě se jedná o „důvěrníka“, kterému se dítě dokáže bez obav svěřit, aniž by tím docházelo k jeho sekundárnímu „vystresování“. Nejoptimálnější je, je-li tímto důvěrníkem jeden z rodičů. Je to především důležitým projevem důvěry dítěte, která je ze strany rodiče poté jistě značně ceněna.

Neméně důležitým způsobem zvyšování psychické odolnosti dítěte je trénování dítěte v řešení obtížných situací.

„Neznamená to, stavět dítě do traumatizujících situací, ale dávat mu možnost, aby si vyzkoušelo své síly. Výchova toho typu, kdy se před dítětem všechno zametá a všechny nesnáze se odstraňují, je svým způsobem nebezpečná. Je nebezpečí, že dítě, které je v dobré vůli neustále obdarováváno a dostává se mu všeho možného, si navykne, že všechno přichází zdarma. Narazí-li na potíže, dostává se do nesnází a velmi rychle selhává.“¹⁸

Tento způsob trénování psychické odolnosti je obecně nazýván „psychickou imunizací“. V případech tohoto nácviku se nejedná pouze o samotné seznámení s neobvyklou situací, ale současně dítě získává „zkušenost se zvládnutím problému“, kterou dokáže aplikovat posléze v obdobných situacích a tím vyřešit další vznikající problémy, přicházející v dalších obdobích jeho vývoje. Intenzita takto získané zkušenosti je přímo úměrná představě dítěte, kterou vzniklé situaci přikládá.

Z vlastní zkušenosti z práce s dětmi v naší skupině mohu uvést, že například děti, se kterými jsem prováděl první noční lov a které si v době soumraku vyprávěly o všech možných představách, které v nich vyvolávaly již pouhé stíny, let nočního ptáka provázený jeho křikem, vzdálené šplouchnutí ryby na jezeře a tyto vjemy přirovnávaly ke všemožným představám, se daleko lépe přizpůsobily tomu „neznámému“, než děti, které tyto jevy bagatelizovaly a nepřikládaly jim větší význam.

¹⁸ Hoskovicová, S. *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2006, s. 75.

Velkou roli zde sehrála především vzdálenost, ze které se zvuky a další jevy ozývaly. Pokud se tyto vyskytly v jejich blízkosti, reagovaly někdy až úzkostně. Mojí snahou však vždy bylo rozsadit jednotlivé děti tak, aby ti „odolnější (ostřílenější) a zkušenější“, kteří navíc dokázali ty bojácnější v rámci svého věku uklidnit a vysvětlit jim z vlastních zkušeností to, co i v nich dříve vyvolávalo obavy a strach.

Po určité době jsme ve spolupráci s rodiči prováděli i různé jiné nácviky. Jedním z nich byl i nácvik nutnosti rychlého ukončení lovu, sbalení všech věcí a urychlený odchod od vody, a to v úplné tmě. Důvodem byl třeba příchod bouře. V těchto případech, kdy děti musely myslet především na to, aby na místě lovu nic nezapomněly, vytratily se většinou všechny obavy z neznámého a soustředění na konkrétní činnost bylo vlastně „léčebným prostředkem“ na všechny obavy a strachy. Mnohdy děti zapomněly i na to, že se „blíží velká bouře“, které je třeba rychle uniknout do bezpečí.

Jistě došlo i na situaci, kdy jsem opravdu zjistil, že se blíží silná bouře, ale děti ze zkušenosti, že se „minule nic nestalo a nahráli jste to na nás“, balily pomalu a bagatelizovaly moje varování, podcenily je i když jsem je neustále přesvědčoval, že nejde o žádný vtip. Výsledkem byla ztráta několika deštníků, které odnesl vítr a promáčený spolek mladých rybářů, kteří po cestě obviňovali jeden druhého, kdo vlastně nechtěl jít domů a nevěřil tomu, co jim říkám.

Závěrem mohu uvést, že takových situací, které musí jedinec operativně zvládnout, je a ještě bude v našem životě nevyčísitelné množství. Tím, co jsem se na tomto příkladu snažil ukázat je, že i situace, před kterou je dítě varováno a má s ní již zkušenost, která má však pozitivní řešení (připravená situace, nebyla žádná bouře), může špatným rozhodnutím, které z předchozí události vyplývá dopadnout špatně. Volba způsobů nácviku musí tedy být přiměřená a neměla by mít pouze pozitivní výsledek.

Jednoznačným poučením pro mě byla ta skutečnost, že jsem od těchto nácviků upustil a prováděl jsem je s dětmi vždy, když jsem opravdu předpokládal, že déšť přijde a budeme muset lov ukončit. I pro mne další zkušenost, kterou mám zafixovanu ve své paměti.

3. Kdo je pracovník volného času?

Abych mohl na tuto otázku adekvátně odpovědět, je třeba, abych uvedl, že pokud chceme dosáhnout kvalitních výsledků v činnosti pracovníků volného času, musíme dodržet následující základní strukturu vyučování (činnosti):

- vychovatel, který má o práci s dětmi zájem, pečuje o ně, jedná s nimi srozumitelně a předvídavě a děti vědí, že od něj mohou očekávat pomoc;
- vytvořit příležitost k smysluplné činnosti;
- vytvořit bezpečné prostředí, kde se nikdo necítí ohrožen a každý je přijímán.

Jedná-li se o práci dobrovolných pracovníků volného času, kteří se věnují především práci s dětmi a mladistvými, musím ještě doplnit následující důležité podmínky (rysy) pro úspěšnou činnost.

„V poslední době se stále více uznává, že jedním ze specifických rysů výchovy mimo vyučování a výchovy ve volném čase je neobyčejný význam vztahové roviny. Zatímco ve vyučování může být neobyčejně přínosná přednáška pedagoga, kterého vidíme poprvé a naposledy v životě ze zadní lavice, ve výchově platí, že ideje a programy působí zásadně jen natolik, nakolik působí lidé, kteří jsou jejich nositeli. Proto dnes vedle tradičnějších forem práce, které se definují spíše svým obsahem nebo zařízením, v němž se uskutečňují, vznikají nové formy, založené prioritně na vztahu mezi vychovatelem a dítětem (mladým člověkem).“¹⁹

Z citace pro mě vyplývá, že novou, podporovanou formou je forma soustavné práce s jedincem nebo kolektivem. Důležitost této podmínky spočívá především v tom, že soustavnou dlouhodobou práci docílíme především soulad ve vztahové rovině. Pokud se vztahy v takto koncipované skupině musí často upravovat (buď změnou vychovatele nebo častou obměnou jejích členů), je tím značně narušována kontinuita skupiny a současně dochází ke ztrátě harmonie a pozitivního vývoje nejen ve vztazích, ale i v naplňování stanovených cílů činnosti (determinace každého nového člena

¹⁹ Pávková, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 50.

do kolektivu skupiny vyžaduje zvýšené množství času pro jeho aklimatizaci a změna vychovatele v praktické činnosti znamená přinejmenším změnu ve stylu práce skupiny).

Optimálním řešením při výměně vychovatele je dočasná součinnost původního a nastupujícího vychovatele po dobu, která je dána velikostí skupiny, složitostí stanovených cílů, náročností na seznámení se se členy skupiny a dalšími mnoha faktory. Postupně je možné provádět činnost způsobem střídání vychovatelů. Tato praxe je prováděna například při práci s mladistvými delikventy v zařízeních vězeňské služby. Ke kolektivům mladistvých jsou na základě složitého psychologického výběru určováni pracovníci, kteří mají především shodné osobnostní rysy a na přibližně stejné odborné úrovni.

V kolektivech (skupinách), které se zabývají různými druhy odborných činností (modeláři), v uměleckých skupinách a podobně není vhodné střídání vychovatelů a lze je provádět pouze výjimečně (onemocnění, úmrtí a podobně).

Řešením, pokud to okolnosti dovolí, je i současné působení více vychovatelů (pracovníků) s kolektivem po celou dobu jeho činnosti. V některých druzích činností je to podmínkou (sportovní kolektivy, ochrannářské aktivity, rekreačně turistické a cyklistické skupiny a podobně). V naší místní rybářské organizaci působíme současně tři u skupiny 12 dětí. Je tím dána záruka, že minimálně dva se účastníme schůzek a všech plánovaných činností. Při naší práci to vyžaduje především hledisko zajištění bezpečnosti u takového množství dětí, které se při lovu rozmístí zhruba ve vzdálenosti 4 metrů od sebe, pokud to terén dovolí. Mnohdy je celá skupina rozmístěna na úseku delším než 60 – 80 metrů, a to hlavně při lovu na řekách, kde terén a proud vody nedovoluje bližší rozmístění.

Domnívám se, že je vhodné, abych uvedl, co je obsahem činnosti (výchovy) ve volném čase. Rozmanitost obsahového zaměření není dána pouze náplní činností jednotlivých skupin (kolektivů), ale i účelem prováděných činností.

„Výchova mimo vyučování má výrazně činnostní charakter. Obsah výchovy mimo vyučování tvoří výchovně-vzdělávací činnosti odpočinkové, rekreační, zájmové, veřejně prospěšné, sebeobslužné a příprava na vyučování.“²⁰

²⁰ Pávková, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 51.

Odpočinkové činnosti – psychicky i fyzicky nenáročné, slouží k odstranění únavy jak psychické, tak i fyzické. Vhodné jsou činnosti nevyžadující náročné přemýšlení a zvýšenou fyzickou zátěž. Jedná se například o všechny druhy relaxačních technik včetně trávení klidu na lůžku, klidné procházky v přírodě, povídání v kolektivu, všechny druhy drobného sběratelství a podobně.

Rekreační činnosti – sloužící k odreagování a odstranění únavy z vyučování. Obsahují především náročnější aktivity tělovýchovného, sportovního a turistického (cykloturistického) charakteru, které se většinou provádí venku.

Zájmové činnosti – nejdůležitější součást obsahu výchovy mimo vyučování. Vzhledem k tomu, že tyto činnosti si děti volí samy, a to především na základě vlastních rozhodnutí, která jsou podporována rodiči, dosahují při nich děti největšího uspokojení, i když se jim činnost nedaří. Snaha vyrovnat se ostatním členům skupiny má především velmi silný motivační charakter. Současně se rozvoj těchto „vlastních“ zájmů významně podílí na utváření životního stylu a hodnotové orientace mládeže. Můžeme sem zařadit všechny společenskovední, přírodovědné, pracovní-technické, tělovýchovné, sportovní, esteticko-výchovné a ostatní činnosti.

Sebeobslužné činnosti – zaměřené na vedení dětí k samostatnosti v péči o vlastní osobu. Podstata těchto činností spočívá nejen v pěstování návyků v oblasti osobní hygieny, ale i v oblasti estetiky oblékání, vystupování a v neposlední řadě v pěstování návyků péče o pořádek a čistotu nejen sebe sama, ale i prostředí, ve kterém se dítě pohybuje. Podmínkou dosažení úspěchu v této oblasti je především pravidelnost, důslednost, vytrvalost a velká trpělivost.

Veřejně prospěšné činnosti – všechny dobrovolně prováděné práce ve prospěch druhých lidí, jednotlivců nebo sociálních skupin, životního prostředí. V oblasti ochrannářských aktivit je třeba vést děti a mládež k takovým činnostem a jejich intenzitě, která současně nenese rysy fanatismu. (Některé aktivity různých ekologických sdružení a skupin hodnotí velmi negativně i samy děti. Jako příklad uvedu umístění různých transparentů na tovární komíny, nedovolené vpády do uzavřených objektů podniků, blokování hraničních přechodů a podobně). Při dobrém pedagogickém vedení se však tyto aktivity výrazným způsobem podílejí na formování kladných

charakterových vlastností a dobrém vývoji navazování sociálních vztahů i v globálním měřítku.

Příprava na vyučování – činnosti, které souvisejí s plněním školních povinností. Nejedná se pouze o psaní úkolů, učení se na následující vyučování, ale je třeba zmínit i takové činnosti, jako je například sběr různých rostlin nebo jejich částí, které jsou potom využity jako modely při výtvarné výchově, sběr živočichů k práci v biologii, popřípadě vytvoření pomůcek k provádění různých demonstrací a pokusů, prováděným následně ve vyučování. Při těchto činnostech je především potřebná značná empatie rodičů, kteří mnohdy na požadavky pedagogů, a to hlavně v současnosti, reagují spíše negativně, čímž vytvářejí špatné návyky u svých dětí. Současně je tím podryvána autorita a kompetentnost pedagoga.

Všechny výše uvedené činnosti je možno vhodně kombinovat. Se svou skupinou provádíme lov nejen v blízkém okolí našeho bydliště, ale podnikáme i cyklistické výlety, spojené s rybolovem do okolí, popřípadě v rámci prázdninových aktivit zajíždíme na revíry řeky Moravy do okolí Olomouce, kde si vyměňujeme zkušenosti, sdělujeme zážitky z rybolovu a soutěžíme se členy obdobné místní organizace z Olomouce, kterou vede kolega z Věžnice v Olomouci.

Důležitým činitelem je v těchto případech samostatnost. Dopravujeme se hromadnými dopravními prostředky a v okolí tábora pěšky. Současně děti ze skupiny získávají nové vědomosti o regionu Olomoucka, poznávají nové, v těchto lokalitách obvyklé způsoby rybolovu a prohlubují si odborné znalosti nejen v rybolovných technikách, ale i v ostatních oborech. Své zážitky, prožitky a zkušenosti následně vyprávějí svým spolužákům a všem známým jako zážitky z prázdnin. U starších jsou tyto námětem pro slohové práce, tvorbu v oblasti malířské nebo i dramatické. V loňském roce slavila úspěch pantomima nacvičená dvěma chlapci ze základní školy v Rakvicích na akademii, pořádané v souvislosti s výročím obce.

Nyní již odpovím na položenou otázku:

Kdo je pracovník volného času?

Pracovníkem volného času se stává každý jedinec, který na základě dobrovolnosti a vlastního přesvědčení a ve svém, většinou správně naplánovaném volném čase:

- *má vysokou míru empatie, a to především pro věkovou kategorii jedinců, se kterou pracuje a na jejichž pozitivním vývoji s podílí,*
- *dělá něco, má program, který má obsah, vždy se snaží i u méně úspěšných jedinců najít příležitost k jejich zlepšení – hledá příležitost k pochvale,*
- *vždy to dělá s někým – s osobami, mezi nimiž existují pozitivní vztahy, o tyto vztahy pečuje a pozitivně je rozvíjí,*
- *dělá to někde – správný výběr prostředí,*
- *je i mimo vyhrazený čas, určený pro tuto činnost ochoten podílet se na dalších činnostech, přímo nesouvisejících s jeho zaměřením,*
- *ve svém oboru je odborníkem – dokáže přiznat i neznalost a od méně zkušeného přijme dobře míněnou radu nebo pomoc,*
- *soustavně se seznamuje s novinkami ve svém oboru a doplňuje si potřebné vzdělání a učí se novým metodám a dovednostem v oboru, ...*

Tento výčet jistě není úplný. Předpokládám ale, že se mi podařilo vystihnout alespoň nejdůležitější vlastnosti a podmínky, které musí dobrý dobrovolný pracovník volného času splňovat.

Pro seznámení s některými činnostmi, které provádějí pracovníci volného času jsem vybral následující tři zástupce, z nichž první dva musí splňovat především stanovené profesní vzdělání a současně požadované profesionální a morální předpoklady. Nevylučuje to však možnost jejich činnosti jako dobrovolných pracovníků volného času. Naopak je to předpokladem ke kvalitní práci v oborech činností, které provádějí jako profesionálové.

Negativním jevem zde však může být jistý typ profesní deformace a vzhledem k tomu, že pedagogická a sociální práce vyžaduje neustálý profesionální přístup a klade velké nároky na schopnost jednat s lidmi, může se stát, že bude-li se člověk pouze rozdávat a nehledět na vlastní relaxaci a aktivní odpočinek, může dojít k jeho značné únavě a vyčerpanosti, která může vyvrcholit v krajních případech k poruchám jeho psychiky a rozvinout se až do „syndromu vyhoření“.

Dobrovolným pracovníkem volného času tedy může být každý, kdo je přesvědčen, že při splnění výše uvedených podmínek bude schopen pracovat s dětmi, mládeží i s dospělými s cílem, neustále rozvíjet a zlepšovat sociální vztahy mezi jednotlivci a případně vytvořenými sociálními skupinami v návaznosti na rodinu dětí, se kterými pracuje.

Závěrem musím uvést, že rozhodujícím faktorem pro práci ve volnočasových aktivitách s dětmi a mládeží není věk. Mnoho jedinců mého věku (mají již zkušenosti prarodičů) pracuje s dětmi školního věku a naopak velké množství mladých lidí pracuje ve volnočasových aktivitách určených pro seniory. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že z vlastní zkušenosti vím, že jsou to mladí lidé, kterým se právě v době jejich dětství věnovali právě lidé vyššího věku, ke kterým dodnes mají velmi kladný vztah. Mnozí z mladých neprofesionálů k práci se seniory přistupují velmi aktivně a na vyšší odborné úrovni, než profesionální pracovníci.

3.1 Pedagog volného času – vychovatel

Funkce obvyklá především v zařízeních školských a zařízeních, kde se jedná o dlouhodobější pobyty jednotlivců a kolektivů. Vztahuje se tedy především k domovům mládeže, dětským domovům, diagnostickým a výchovným ústavům, včetně zařízení vězeňské služby, ve kterých působí tito pracovníci i v rámci programů zacházení u dospělých odsouzených ve všech věkových kategoriích. Při výkonu služby úzce spolupracují se speciálními penitenciárními pedagogy, kteří sestavují ve spolupráci

s psychology, sociálními pracovníky a terapeuty programy zacházení jak skupinové, tak i individuální.

Při práci s mladistvými odsouzenými pracují s menšími skupinami a jednotlivci, při práci s dospělými pracují většinou s většími skupinami se stejným zaměřením využívání volného času.

Práce pedagogů volného času je i v jednotlivých výše uvedených zařízeních značně rozdílná. Podmínky pro trávení volného času v uzavřených zařízeních se diametrálně liší od podmínek v zařízeních otevřených. O to vyšší nároky jsou kladeny na pracovníky v uzavřených zařízeních. Pestrost programů, která je doménou otevřených zařízení musí být nahrazována častějším střídáním aktivit a současně postupným začleňováním jednotlivců i do dalších skupin s aktivitami, které zčásti nahrazují činnosti, které není možné v uzavřených zařízeních provádět.

Zaměření a aktivity jednotlivců v uzavřených zařízeních mohou v mnoha případech být naplňovány pouze částečně, nebo nemohou být prováděny vůbec. V těchto případech je na odborných pracovnících, aby na základě vlastních výzkumů a ostatních metod vybrali vhodné náhradní aktivity pro tyto jedince. Bez toho by nebylo možné ani pokoušet se o socializaci a v mnoha případech i socializaci těchto jedinců.

Na tomto příkladu je jasně vidět, jak náročnou práci vykonává pedagog volného času a speciální pedagog v těchto zařízeních. Tímto konstatováním jsem ovšem v žádném případě nechtěl snížit nebo oslabit práci ostatních pedagogů volného času a speciálních pedagogů zaměřených v jiných oblastech činnosti. Je to však moje dlouhodobá zkušenost z práce ve vězeňství.

Tento příklad jsem zmínil hlavně z toho důvodu, že srovnávat lze pouze srovnatelné. Přirovnám-li náročnost a celkovou psychickou zátěž pedagogů volného času v uzavřených zařízeních a například ve školních družinách, školních klubech, střediscích pro volný čas dětí a mládeže, na základních uměleckých školách, v jazykových školách, v občanských sdruženích, sportovních organizacích a kulturních a osvětových zařízeních musím zákonitě dospět k závěru, že korektní srovnání jejich práce není možné.

Jsem však přesvědčen, že práce všech skupin pedagogů volného času je stejně důležitá. Neprofesionální nebo nesprávný postoj a špatně odváděná práce u kteréhokoliv

z pedagogů se nutně odrazí v průběhu života člověka na jiném místě. Opět je to zkušenost, která mně vede k tomuto konstatování.

Práce pedagogů volného času je neodmyslitelnou činností nejen ve výše uvedených zařízeních. Mnozí odborníci se podílejí na tvorbě všemožných relaxačních, rekreačních, vzdělávacích a ostatních programů pro jednotlivce a kolektivy, kterých výsledkem je organizovaná turistika a veškerá rekreační péče, do které zahrnujeme nejen rekreační, ale i poznávací, léčebné zdokonalovací, školící a ostatní pobyty a akce pořádané dnes již i v globálním měřítku. Právě spolupráce v tomto oboru přispívá k velmi dynamickému rozvoji pedagogiky volného času a všech příbuzných oborů.

3.2 Sociální pracovník

Funkce a činnost sociálního pracovníka je neodmyslitelnou funkcí dnešní doby. Nezaměstnanost a mnohdy propastný rozdíl mezi jednotlivými sociálními skupinami, a to i v mikroregionálním měřítku, a v neposlední řadě hluboké změny v sociální politice, si v současnosti vyžadují i u těchto pracovníků vysokou odbornou a profesní zdatnost, doplněnou o vysoký morální kredit.

Nejedná se pouze o sociální pracovníky, ale do této profese můžeme jistě zařadit sociální kurátory, pracovníky probační a mediační služby a pracovníky dalších profesí, kteří plní úkoly spojené s tvorbou, uskutečňováním, vývojem a naplňováním všech sociálních programů.

Neodmyslitelnou činností je i poradenská činnost těchto pracovníků nejen v poradnách, ale především v terénu (streetwork). Dalšími z těchto pracovníků jsou pracovníci charitativních a církevních organizací, které se ve své činnosti zaměřují především na pomoc potřebným, kteří nejsou schopni sami se postarat o svoje potřeby, ať je již důvod jakýkoliv.

Bez těchto pracovníků, mnohdy zcela anonymních, si dnešní společnost neumíme ani představit. Organizace jako Armáda spásy, Charita, Adra, zařízení, jako Domy na půli cesty, různá ubytovací zařízení, mezi která dnes musíme zařadit i všechny druhy sociálního bydlení, by bez těchto pracovníků, kteří ve velké většině provádějí svoji činnost zcela dobrovolně, nebyly schopny působit.

V souvislosti se sociální prací musím připomenout i charitativní činnost v oblastech pomoci rozvojovým zemím a zemím, stížených přírodními katastrofami nebo válkami. I v těchto případech je potřeba zdůraznit neodmyslitelnost práce sociálních pracovníků.

Mně nejbližší organizací, působící v těchto státech je organizace Lékaři bez hranic. Několik mých přátel se na této práci podílí a v současné době se účastní akcí v několika státech Afriky, které bojují s hladomorem a AIDS. Práce těchto lidí je dle mého názoru neocenitelná, ale zůstává značně opomínána.

Práce sociálních pracovníků nebude nikdy dostatečně oceněna. Není totiž moc vidět a normální člověk ji ani nevnímá. Dle mého názoru nemá tato práce při své důležitosti pro společnost dostatečnou publicitu. Přežívající předsudky z nedávné doby, kdy sociální pracovnice navštěvovaly rodiny, ve kterých se vyskytovaly problémy v oblasti péče o dítě nebo jiné problémy, spojené s občanským soužitím, vytvořily za dobu svého trvání především negativní publicitu pro tuto činnost. Zkvalitňování práce, ale současně i podmínek pro její výkon je v současnosti nedílnou součástí sociální politiky všech vyspělých zemí světa. O dalších činnostech sociálních pracovníků budu ještě hovořit v kapitole „Kdo volný čas využívat nemůže, neumí nebo odmítá“, která je především zaměřena na jejich činnost u dětí a mládeže.

3.3 Lektor-instruktor

Jedna z nových funkcí, které vytvoření si vyžádala především značná specializace a prudký rozvoj jednotlivých činností lidské činnosti.

Připomenu-li si dobu, kdy jsem navštěvoval základní a střední školu, učitel tělesné výchovy vystačil při výuce stanovené osnovami s velmi malým souborem dovedností.

Za tu dobu také vzniklo mnoho nových sportů, které vyžadují také mnohem větší zázemí. Jako příklad uvedu paragliding, snowboarding a mnoho dalších „adrenalinových“ sportů, které jsou doménou především dospívajících.

Zvyšující se tempo života, zkvalitňování již známých a vývoj nových technologií, se také promítl do nejmasovější činnosti populace, do sportu. Náradí a pomůcky ve všech druzích sportu jsou daleko kvalitnější, a tím umožňují dosahovat lepší, mnohdy až neuvěřitelné výkony.

Funkce lektorů-instruktorů je tedy vysoce odborně zaměřenou činností s úzkou specializací.

Lektoři instruktoři však nepůsobí pouze na poli sportu, ale jejich činnost můžeme zařadit již prakticky do všech oborů činností a volnočasových aktivit. Ve směru kulturně-historickém a národopisném pracují jako průvodci, kteří musí velmi dobře ovládat historii a znalosti o objektech, ve kterých provází návštěvníky, ale musí být schopni odpovídat i na dotazy o souvislostech s jednotlivými díly, jejich původu a podobně.

Mnoho lektorů instruktorů působí také ve funkcích terapeutů nebo jejich spolupracovníků při pracovní terapii, všech druzích artterapie, nácvicích a prováděních relaxačních cvičení a dalších činnostech.

Velmi důležitá je činnost v zařízeních pro děti a mládež. Zde především vysvětlují správné postupy pro provádění rozmanitých činností. Této činnosti se ve velké míře věnují studenti sportovních, uměleckých, ale i pedagogických a ostatních vědních oborů. Současně si „nanečisto“ zkoušejí svou další činnost. Vesměs provádějí tuto činnost v rámci odborných stáží, praktických cvičení a obdobných činností.

Stejně činnosti provádějí i lektoři instruktoři v zařízeních vězeňské služby. Zde především spolupracují s vychovateli u mladistvých odsouzených a podílejí se především na výcviku ve všech druzích sportovních aktivit, kterými může ta která věznice disponovat, na plnění programů zacházení v pracovní terapii, doprovázejí mladistvé na vycházkách, sportovních a kulturních akcích a podobně.

Nesmíme také opomenout výchovu a nácviky v oblasti sebeobslužných činností. U mnohých mladistvých je velmi problematické prosadit například pravidelné čištění zubů, úklid osobních věcí a dalších běžných činností. Probíhá výuka a nácvik praní

a žehlení osobního prádla, přišívání knoflíků a ostatních sebeobslužných činností. Pro mnohé se může tento závěr zdát nepravdivý, ale je to bohužel realita.

Zrušení vojenské základní služby se v této oblasti projevilo i u mladých mužů, blízkých věku mladistvých, to je ve věku od 18 do 23 let. Mnozí z těchto mladých mužů se není schopno o sebe postarat ani v těch nejzákladnějších činnostech. Jako konkrétní příklad uvedu čištění a starost o obuv.

Někomu se to může zdát jako příklad malicherný, ale málokterý mladý člověk si uvědomuje tu skutečnost, že jej budou muset nohy nosit po celou dobu života. A k tomu, aby jej mohli přenést celým životem, chodí obutý v botách. Pokud někdo chodí soustavně v rozvázaných a „sešmajdaných“ nebo roztrhaných botách, které nedrží pevně nohu, dožije se nepěkného překvapení.

I toto je náplň činnosti lektorů-instruktorů. Jak je z uvedeného patrné, je to náplň rozmanitá, ale velmi užitečná. Na tomto místě mohu odpovědně konstatovat, že bez jejich činnosti by se mnoho mladých mužů, opouštějících brány zařízení vězeňské služby nebylo schopno o sebe postarat ani v těch nejběžnějších činnostech.

Aby tato stať nevyzněla negativně závěrem uvedu, že z hlediska práce lektorů-instruktorů se jedná o činnost nadmíru užitečnou. Současně, vzhledem k tomu, že jsem optimista, jsem přesvědčen, že i když zrušením vojenské základní služby přišli mladí muži o dvouletý nedobrovolný nácvik nejen sebeobslužných činností, ale i o výcvik v disciplině a pravidelnosti, vytvoří pedagogická věda spolu s ostatními vědními obory takové programy, které v rámci základního a středoškolského vzdělání tyto činnosti všechny mladé lidi naučí. Opětovně je však třeba zdůraznit, že základem pro správný výcvik a výchovu sebeobslužných činností je výchova rodinná.

4. Vztah dětí a mládeže k volnému času a jeho výchovné zhodnocování

Jako jedna z nejvýznamnějších společenských institucí z hlediska výchovného působení je jednoznačně akceptována rodina. Její význam a nezastupitelnost potvrzují mnohé pedagogické, sociologické, psychologické a další vědecké studie a výzkumy.

„Historie vývoje lidské společnosti by bez zkoumání rodiny byla neúplná. Rodina existuje ve všech historicky známých typech společenství a kultur. Označujeme ji jako „základní, primární a neformální sociální skupinu“, která má různou velikost, je různě vnitřně strukturovaná a má rozličné vazby na společnost.“²¹

Hovoříme-li navíc o prostředí výchovy, musíme jednoznačně dodat, že:

„Rodinu lze označit jako přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž si mohl vybrat jiné a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči.“²²

Základní vztah k volnému času a jeho využívání se tedy zákonitě musí tvořit v rodině. Pokud rodina poskytuje dostatek podnětů, dítě si může vybrat, jakým způsobem bude svůj volný čas trávit. V nejmladším věku společně s rodinou, ve věku starším s rodinou nebo mimo ni.

Neméně důležitým činitelem v období dětství při vytváření vztahu k prostředí a využívání volného času je místo života rodiny. Zde můžeme hovořit o životním prostoru, části životního prostředí, ve kterém dítě žije a rozvíjí se – „lokální prostředí“. Za rozdílné faktory zde lze jednoznačně považovat život v obci či městě s rozdílným životním stylem. I když snahou poslední doby je tyto rozdílné faktory k sobě co nejvíce přibližovat, rozdíl v tradicích, kulturní úrovni, postavení mladé generace, v sociálním a profesním profilu zde stále přetrvává.

²¹ Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 26.

²² Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 26.

Zvyšování koncepční a praktické pozornosti věnované především volnočasovému životu a výchově dětí a mládeže je v obcích jedinou možností, jak udržet obce při životě. Odchod mladé generace do měst je závislý především na možnostech pracovních příležitostí. Zvyšuje-li se podíl vzdělání a jeho úroveň u mládeže, žijící v obcích stejnou měrou, jako u mládeže městské, je naprosto jasné, že pokud v regionu, ve kterém se obec nalézá, není pro mladou generaci vhodná a úroveň jejího vzdělání úměrná možnost pracovní příležitosti, mladá generace region opouští a odchází za prací, mnohdy i do značné vzdálenosti od svého rodiště.

Hovořím-li na tomto místě o regionu jako o prostoru, ve kterém děti a mládež žijí a vyrůstají, opět musím zdůraznit rozdílnost v tradicích, kulturní úrovni, postavení mladé generace a v sociálním a profesním profilu a současně v možnostech jednotlivých regionů pro zajištění volnočasových aktivit v regionálním měřítku. Jak z hlediska obce, tak i z hlediska regionu je tato situace především závislá na ekonomické prosperitě. V dnešní době, době vysoké nezaměstnanosti, se regiony potýkají, jak jsem již dříve uvedl, s problémy zachování školských zařízení a na ně navazujících zařízení pro volnočasové aktivity a situace v této oblasti se postupně ještě zhoršuje.

Jsou-li tato zařízení rušena, odchází z obcí i pedagogičtí pracovníci. U těch, kteří zůstávají v obcích bydlet a žít se však snižuje úměrně možnost poskytovat svoje služby dětem a zhodnocovat jejich volný čas přímo úměrně vzdálenosti, kterou musí překonat k dojíždění do nových působišť. Proto v obcích v současné době převažuje nad odbornou pedagogickou činností pracovníků volného času práce laická, a to v podobě především rekreačních, odpočinkových, sportovních a zájmových aktivit a sdružení.

Úsilím současné společnosti by tedy mělo být především v rámci demokratizace, decentralizace a regionalizace správy a řízení obcí a regionů, stát se pro nejmladší občany vstřícnými a po schválení „Charty účasti mladých lidí na životě obcí a regionů“ (Druhá evropská konference o politice k mládeži, Llangollen, Wales, 28. 9. 1991) již konečně přistoupit k jejímu naplňování.

„V naší zemi má místní a regionální volnočasové život dětí a mladých lidí dlouhodobé tradice, které byly v minulém století několikrát násilně přerušeny. Vždy se však ukázaly živými a nezbytnými, podle potřeb života a výchovy se obnovovaly a znovu rozvíjely.

Centralizované a monopolizující pojetí 50. až 80. let minulého století bylo však již v dnešní době opět překonáno a opět se začíná vycházet z pojetí, které více odpovídá podmínkám života v obci, které lépe odpovídá specifice volného času a přibližuje se tím více potřebám dětí a mladých lidí.“²³

Z regionálního hlediska je region, ve kterém žijí a s dětmi pracují v současné době nejen chráněnou krajinnou oblastí, ale současně byl vyhlášen oblastí lázeňskou. Nález sirných pramenů umožnil zahájit budování rozsáhlého lázeňského komplexu v následujících obcích, a to za účasti orgánů Evropské unie. Již byla dokončena první zařízení v obci Lednice, pokračují zahajovací práce v obcích Mikulov, Sedlec, Lednice a ve druhé polovině roku 2007 budou zahájeny práce i v obci Valtice. Celý tento komplex léčebných a na ně navazujících rekreačních zařízení je součástí společnosti Lázně Hodonín.

Vzhledem k podpoře krajské správy a tlaku EU na budování obdobných komplexů a zařízení je tedy patrné, že v regionu, ve kterém bydlím by již nemělo docházet k masivnímu odlivu mladé generace a záleží tedy především na vedeních obcí, jak této příležitosti, zachovat vlastní regionální svébytnost a tuto v rámci evropských institucí ještě nadále rozvíjet, využijí. Po dokončení celého komplexu, které je plánováno do konce roku 2012, by mělo být vytvořeno postupně asi 3.200 pracovních míst všech profesí a úrovní v oblasti lázeňství, zdravotnictví, rekreace a cestovního ruchu a současně i zhruba 2.450 pracovních míst pro zajištění provozní údržby těchto zařízení.

Vzhledem k tomu, že ve výše popsaném regionu je v současné době asi 9.000 evidovaných nezaměstnaných, snížila by se teoreticky nezaměstnanost na konci roku 2012 o polovinu. Je možné, že by mohlo dojít ještě ke většímu snížení, pokud by zájem o poskytované služby převyšoval nabídku.

Také je nutné uvést, že již mnoho mladých lidí, kteří v regionu bydlí, zvažuje možnost poskytovat ubytovací služby ve svých nemovitostech, čímž by se nejen zvýšila

²³ Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas. I. vyd.*, Praha: Portál, 2004, s. 123.

ubytovací kapacita a snížila nezaměstnanost, ale především by to znamenalo příliv dalších peněz do obecních rozpočtů a obce by mohly tyto investovat i do dalšího rozvoje zařízení pro volnočasové aktivity dětí a mládeže.

„V evropském měřítku bylo v devadesátých letech 20. století v rozvoji volnočasových aktivit a vytváření podmínek pro ně dosaženo mnoha dobrých výsledků. Pracovníci obcí a regionů rozšiřovali kontakty mezi dětmi a mladými lidmi, vytvářeli prostorové a další předpoklady pro jejich volnočasové aktivity a vyměřovali si z tohoto působení zkušenosti. Svoje východiska i praxi sblížovali také tím, že podněty a následnou praxi koncipovali jako otevřené. Umožňovali tím přístup jak do prostředí běžně přístupných (přírodní prostory, veřejné zahrady, parky), tak také do specifických institucí volného času.“²⁴

Mohu tedy oprávněně předpokládat, že takto vytvářené podmínky a zařízení, o kterých se autor citace zmiňuje se postupně v našem regionu začnou naplňovat a budovat a po jejich dobudování se plně vyrovnáme našim evropským sousedům, vzdáleným jen několik kilometrů.

Příkladem v budování nových zařízení pro využívání volného času dětí, mládeže, celých rodin a ostatních skupin nám jistě budou sousední obce v Rakousku. Spolupráce s obcemi Drasenhofen, Reinthal, Poysdorf a Laa a. d. Thaya v sousedním rakouském regionu, která již má delší trvání, by měla také přinést své ovoce.

4.1 Využívání volného času v prostředí rodiny

Jak jsem již uvedl, rodina je základním stavebním kamenem výchovy. Výchova dětí ke správnému zhodnocování volného času nese s sebou mnoho povinností a současně i rizik. Definovat rodinu vzhledem k její značné variabilitě lze jen velmi těžko a definice by v případě výchovy ke správnému využití volného času neměla ani praktický význam.

²⁴ Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd., Praha: Portál, 2004, s. 121.

Výchova dítěte v předškolním věku je ve většině případů z větší části na matce, dále následuje otec a bližší příbuzenstvo, včetně sourozenců. Zde záleží na typu rodiny z hlediska generačního. Současně hraje velkou roli i umístění rodiny z hlediska regionálního. Paradoxní je, že v městských regionech s větší hustotou populace, se projevuje především izolacionistický přístup k výchově dětí předškolního věku. I když si hrají na společném hřišti, prakticky se neznají. Stejně je to i u rodičů.

V měřítku obecním, zřejmě na základě tradic, kde se rodiče znají prakticky od dětství, i děti navazují svá přátelství již v raném věku. Funguje zde i systém, který bych nazval „vzájemná rodičovská (mateřská) zastupitelnost“. Ta probíhá například v době, kdy se matky s dětmi sejdou na dětském hřišti, jedna děti hlídá a ostatní nebo některé si zatím vyřizují vše, co by nemohly s dětmi vyřídit. Vzhledem k tomu, že tato spolupráce funguje i tím způsobem, že dítě matka na jistou dobu svěří „k sousedům“, dostává se dětem mnohdy různorodá nabídka aktivit. Současně probíhá i seznamování nejen s vrstevníky, ale i s jiným rodinným prostředím. Dítě již v raném věku začíná srovnávat, hodnotit a s tím i většinou zvyšovat své nároky na materiální vybavení pro volný čas (hračky).

Prakticky nevědomky je tímto způsobem nabízena již zmiňovaná pestrost nabídky aktivit a současně i pestrost prostředí pro jejich naplňování.

Tedy, teoreticky i prakticky vzato, v předškolním věku jsou na tom, co se týče pestrosti a celkových možností dětí, vyrůstající v obcích lépe, než děti ve městech. Jednotliví rodiče se také nevědomky prostřednictvím těchto činností stávají dobrovolnými pracovníky volného času.

V době školní docházky (myšleno i v době studia střední školy) se podíl rodinné výchovy zmenšuje, a to přímo úměrně tomu, zda jsou oba rodiče zaměstnáni. A pokud ještě dítě musí dojíždět do školy do sousední obce, jeho volný čas se tak nadále zkracuje. Školní družiny a u starších dětí školní kluby nemohou nahradit péči rodiny. Pokud hovoříme o tom, že ji suplují, potom nehovoříme pravdu. Rodinná výchova je nenahraditelná a tedy i nesuplovatelná.

A zde tedy docházím postupně k závěru, že:

To málo volného času, které je ovlivnitelné a kontrolovatelné vůči dítěti ze strany rodičů, většinou tráví rodina pohromadě a naplňuje jej většinou činnostmi a aktivitami, které do volnočasových aktivit dětí nelze zařadit.

Kontrola plnění úkolů, úklid, zlepšování a úpravy rodinného prostředí, obhospodařování majetku a s tím související práce bychom mohli sice zařadit do rukodělných prací v rámci využívání volného času v souvislosti s pracovní terapií, ale to tak nelze chápat. Společné nebo oddělené sledování televizních programů se tedy ve většině případů stává jediným společným využíváním volného času rodinou v rámci pracovního týdne.

Pokud se mám vyjádřit k volnočasovým aktivitám dětí v nepracovních dnech, je v obci způsob využití v současné době prakticky stejný, jako ve dnech pracovních. Děti se scházejí ve vrstevnických skupinách a pokud se neúčastní zájmových aktivit, které pro ně v dosud velmi malé míře zajišťuje obec nebo různé organizace a spolky nebo pokud nepomáhají rodině v hospodářství, promarňují svůj volný čas například pouhým posedáváním a poflakováním po obci nebo nejbližším okolí.

Vzhledem k tomu, že rozbor patologických jevů v naplňování volného času dětí a mládeže není tématem, o kterém především je tato práce, zmíním se o tomto jevu v souvislosti s jeho prevencí, a to především ze strany pracovníků volného času, v následujících podkapitolách.

4.2 Využívání volného času v prostředí školy

Pokud budu v této kapitole hovořit o využívání a naplňování aktivit volného času v prostředí školy, budu se zabývat pouze těmi aktivitami, které je možno chápat za čistě volnočasové a které jsou dostupné v obcích.

V současnosti existují v obecních měřítcích prakticky pouze dvě zařízení, která je možné zařadit do školských. Jedná se o školní družiny a kluby pro starší děti. Obě tato zařízení včetně svého vybavení jsou dosud značně poddimenzovaná. Při jejich

zřizování (70. a 80. léta minulého století) nebylo počítáno s tím, že rodiče velké většiny dětí budou dojíždět do zaměstnání mimo obce. Kapacita tedy v současné době pokrývá asi 1/3 potřeby. Vybavení je také zastaralé, rekonstrukce velmi nákladné a mnohé obce bojují s nedostatkem finančních prostředků na jejich provoz.

„Školní prostředí kromě sociálních podmínek charakterizují „materiální podmínky“ a dotváří i „kvalita přírodního okolí školy“. Finanční investice vložené do školství nejsou v potřebné výši a navíc ne vždy jsou efektivně využívány. Z naznačených rozporů pramení někdy rozdílné pohledy na kvalitu školy jako instituce a kvalitu výchovně-vzdělávacího systému. Škola je představitelem všech platných sociálních norem dané společnosti, její primární funkcí je výchovně-vzdělávací práce. Školní prostředí je souborem vnějších a vnitřních podmínek výrazně ovlivňujících všechny činitele výchovy.“²⁵

Má-li ještě fungovat i funkce školy, jako instituce, která by se měla podílet na správném využívání volného času, museli bychom školu přeměnit na školu s domovem mládeže. To však není účelem. Dětem v obci je třeba zachovat volnost a předložit dostatečnou nabídku mimoškolních aktivit.

Aby však mohla škola řádně plnit všechny svoje funkce, je třeba dodržet alespoň nejzákladnější podmínky spolupráce a kontaktu mezi školou a rodinou.

Pokud tyto základní podmínky nejsou naplněny, neexistuje dokonalá vzájemná informovanost (na jedné straně škola pátrá v okolí dítěte, na straně druhé se rodiče dozvídají zprostředkovaně různá, mnohdy zkreslená, sdělení o svých dětech) a nefunguje-li vzájemná interakce rodina-škola-rodina, není možno hovořit o správné socializační funkci obce, školy ani rodiny.

„V současných českých podmínkách se ukazuje nedostatečná a často pouze formální spolupráce školy a rodiny. Participace rodičů na systému školní výchovy je pouze minimální. Projevuje se nejvíce tam, kde je snaha změnit daný školní systém, na těch školách, kde se pokouší ve spolupráci s rodiči o alternativní přístupy k výchově a vzdělávání. Formy kontaktu a spolupráce mohou být od pravidelného vzájemného informování o úspěších či problémech školy a žáků, poznávání rodinného prostředí, neformální činnosti školních rad, až po společné pravidelné i nepravidelné akce učitelů, dětí a rodičů. Navázání takové spolupráce je vždy velmi složité a pořádání společných

²⁵ Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 30.

akcí nákladné. Ovšem je třeba zdůraznit, že takto dováděná společná činnost výrazně pozitivně ovlivňuje sociální podmínky, které se rovněž podílejí nejen na utváření školního prostředí, ale i na pozitivním vývoji dětí a jejich socializačním procesu.“²⁶

Shrnu-li tedy všechna výše uvedená fakta musím konstatovat, že spíše negativní vztah dětí k využívání volného času v prostředí školy je silně ovlivněn vzájemným nezájmem a mnohdy až averzí k naplnění základních podmínek stanovených pro správnou výchovně-vzdělávací funkci školy a všech jejích zařízení jak ze strany rodičů, tak ze strany školy a jejího zřizovatele – obce.

4.3 Využívání volného času v mimoškolních zařízeních

Mezi mimoškolní zařízení v obcích můžeme zařadit především různá zařízení pro sportovní aktivity (hřiště, tělocvičny a posilovny). Málo obcí disponuje v dnešní době kulturními sály a podobnými zařízeními. Kina a divadla (i ochotnická) z obcí prakticky vymizela vzhledem k růstu nákladů na jejich provoz. Ani soukromý sektor se v tomto směru neangažuje, neboť provoz je prodělečný.

Předpokládám, že uvedu-li jako mimoškolní zařízení školní klub, který je ve večerních hodinách pronajímán školou místnímu sdružení, nedělám chybu. A nejsou to pouze pronájmy školních zařízení (již jsem uváděl tělocvičny a potřebnou legislativu), ale i ostatní zařízení v obcích, která je nutno najímat pro mimoškolní využívání volného času.

V obcích, kde jsou součástí tělovýchovných jednot tělocvičny a hřiště, jsou provozovány různé druhy volnočasových aktivit dětí. Jako příklad uvedu v naší obci skupinu mažoretek, které působí u tělovýchovné jednoty. Není to pouze dětská volnočasová aktivita, ale skupina má 4 věkové kategorie. K nácvikům využívá většinou bývalou zámeckou jízdárnu.

V městských aglomeracích je možné využívat volný čas rozličnými způsoby. Zájmová sdružení, střediska pro volný čas dětí a mládeže, domy dětí a mládeže, kina, divadla, výstavy muzea a další aktivity, to je na jedné straně vymoženost měst,

²⁶ Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 29.

ale na druhé straně členské příspěvky, vstupné nebo obdobné poplatky vystoupaly v současnosti do takové výše, že mnoho rodin tyto aktivity nemůže dětem zajistit.

Vyjádřit se tedy ke vztahu dětí k těmto zařízením musím následujícím způsobem:

Děti a mladí lidé, kterým je jejich zájmová činnost umožněna a nejsou do ni nuceni ze strany rodičů, se tato činnost líbí, vyhovuje jim a pokračují v ní obvykle až do doby změny orientace na nějakou jinou aktivitu, vzhledem k růstu jejich věku. Ty děti a mladí lidé, kteří se těchto aktivit nemohou zúčastnit, mají vztah k volnočasovým aktivitám rozdílný. Některé se snaží například získat prostředky na jejich financování třeba sběrem odpadových hmot a dělají vše pro to, aby svého cíle dosáhly. Některé rezignují, projeví se jejich pasivní postoj a někdy si hledají aktivity, které jsou pro ně dosažitelné. Další skupina dětí následujících příklad svých rodičů pouze kritizuje instituce pro jejich neschopnost a tráví volný čas pasivně (sledování televize). Jiná skupina se, jak jsem již dříve uvedl, pouze poflakuje. Další ze skupin dětí, která například nemůže navštěvovat sportovní klub a naplnit své tužby v oblasti sportu (například hoši, kteří by se chtěli vyrovnat fotbalovým internacionálům), alespoň chodí své idoly sledovat na zápasy a fotbal hrají na ulici. Takových skupin by bylo možné vyjmenovat velké množství.

Pro moji práci je důležitá ta skutečnost, že v současné době značně převyšuje poptávka volnočasových aktivit nabídku a není naděje, že by se tato negativní situace v nejbližší době změnila.

Jiná situace je v organizacích, zabývajících se sportovně přírodními aktivitami. K těmto patří především různá sdružení, která fungují na bázi samospráv a samofinancovatelných spolků, které mají stanoveny velmi široké podmínky pro účast. Tato sdružení působí především v oblasti turistiky a ekologie. Většinou jsou to spolky složené ze členů všech věkových kategorií a volnočasové aktivity zde využívají děti spolu s dospělými. Rodinná účast zde nebývá podmínkou.

Hodnocení a vztah dětí k těmto aktivitám, pokud opět nejsou do těchto aktivit nuceny rodiči, je obvykle kladný. Velmi kladně hodnotí děti především tu skutečnost, že jsou zde chápány jako rovnocenní partneři a mají zde možnost rozhodovat o činnostech, které budou provádět. V případě neúspěchu jsou ochotny se rozhodnutí

většiny podřídit. Navazování sociálních vztahů v těchto věkově smíšených skupinách je také jedním z vysoce hodnocených aspektů v sociálním vývoji dětí a mládeže.

O této skupině aktivit musím uvést, že vzhledem k jejich pestrosti a rozdílným zaměřením a možnosti prolínání z hlediska věku jejich účastníků se jedná jednoznačně o největší množinu současných, ekonomicky nejméně náročných volnočasových aktivit. I přes jejich zdánlivý nedostatek je možné formou zájmových sdružení vytvářet další spolky, sdružení a neformální skupiny, které se svým aktivitám mohou věnovat bez potřeby schválení a zásahů úřední moci. Právě v této formě volnočasových aktivit je zapojeno největší množství dobrovolných pedagogických, odborných i amatérských pracovníků volného času, kteří také stejnou formou svůj volný čas naplňují.

Můj výčet zařízení nebo sdružení, která pečují o děti a mládež ve volném čase, není jistě úplný. Soustředil jsem se na ta zařízení a aktivity, ve kterých tráví volný čas největší skupina dětí a mládeže. Konečně také existuje mnoho zařízení, která na komerčním základě poskytují stejné a další služby a možnosti, které nabízejí i výše jmenovaná zařízení, a to jak ve získávání znalostí a dovedností, tak i v oblasti rekreační a v řadě dalších činností.

Určujícím činitelem účasti v těchto komerčních zařízeních je ekonomická situace jedinců, nebo i celých skupin, v tomto případě spotřebitelů, kterým je poskytována placená služba. O úrovni poskytovaných služeb nebudu v této práci hovořit, neboť hlavním zaměřením je práce dobrovolného pracovníka volného času. V komerčním pojetí těchto služeb jsou počty dobrovolných pracovníků tak zanedbatelné, že se o nich nebudu zmiňovat.

4.4 Využívání volného času ve vrstevnických skupinách

Pro mnohé děti a mladé lidi je vrstevnická skupina často první formou dobrovolného sdružení, které vzniká zcela nezávisle a neformálně. Vytvářejí ji obvykle jedinci blízcí věkem a pohlavím, obdobných zájmů a v období pubescence také téhož pohlaví a sociálního statusu. Obvykle vznikají vrstevnické skupiny nejdříve v místě bydliště, později se dosah jejich působení zvětšuje. V době masového sdružování dětí bylo vytváření těchto neformálních skupin zřejmou reakcí na formalizaci

a jednostrannost zaměření způsobené především ideologizací výchovných a ostatních procesů, týkajících se celých velkých sociálních skupin, tedy nejen dětí ve školním věku.

V období od předškolního věku po prepubescenci, pokud je zájem rodiny o činnost dítěte ve volném čase dostatečný, ve většině případů nehrozí u těchto skupin vznik patologických jevů, které se začínají u dětí ve vrstevnických skupinách projevovat především od období počínající puberty.

„V období dospívání nabývá volný čas pubescentů nového významu, což je způsobeno kvalitativními změnami osobnosti žáka, a s tím spojenou proměnou rodinných vztahů, rolemi, jež zastává ve vrstevnické skupině a volbou směru dalšího vzdělávání. V pubescenci se postupně uvolňují vazby k rodičům, neboť ztratily svou vývojovou funkci. Dospívající si utváří vlastní identitu a nechce připustit, aby s ním rodiče manipulovali a určovali, jakým by měl být. Někdy dospívající revoltují zdánlivým odmítnutím všeho, co do té doby platilo, což je výrazem potřeby dítěte překonat vazbu, která by byla pro další vývoj jeho osobnosti omezující.“²⁷

Zmiňovaná revolta se projevuje různými způsoby. Z vlastní zkušenosti mohu uvést, že například změny v oblékání, u dívek počátek cíleného líčení a celkové změny vnějšího vzhledu, nejsou pouze průvodním jevem puberty, ale právě změn chování, celkového vystupování věku puberty.

U hochů pozorujeme především snahu upozornit na sebe sebevědomým, někdy až arogantním chováním, snahou stát se vůdčí osobností skupiny a v mnoha případech až agresivním chováním vůči ostatním členům skupiny. Významnou roli zde hraje také sociální původ jedinců a jejich ekonomická situace. Jedinci lépe ekonomicky zajištění mnohdy jízlivě upozorňují například na tuctovitost v oblečení, nižší (neznačkovou) kvalitu v materiálním vybavení pro zajištění jednotlivých volnočasových aktivit svých vrstevníků a nezdá se, že se vyskytují případy, kdy pubescenti (někdy po vzoru svých rodičů) opovrhují i nižším sociálním původem svých vrstevníků ve skupině. Tento jev se neprojevuje samozřejmě pouze ve vrstevnických skupinách. Jsme svědky těchto projevů i ve školních třídách a ve všech aktivitách, které tato věková kategorie zastupuje.

²⁷ Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 39 - 40.

„Role, které pubescent získá mezi vrstevníky, jsou pro něho významné, protože odrážejí jeho předpokládané osobnostní kvality. Proto usiluje o takovou, jež by ostatním imponovala i za cenu nejrůznějších strategií.“²⁸

Velmi negativním jevem v této oblasti je především skutečnost, že věková hranice, provázející vznik patologických vývojových jevů, se neustále snižuje. Zkušenost v práci s dětmi a mladými lidmi mi jednoznačně říká, že nejvyšší míru viny na tomto jevu připadá na nesprávně poskytovanou péči o psychický a sociální vývoj dětí v rámci rodinné výchovy.

Děti nejen že okoukávají a přejímají vzory od svých rodičů (proměna rolí a jejich aplikace ve vlastním životě), ale jsou mnohdy v tomto jednání rodiči podporovány („my si to můžeme dovolit“, „jen ať ti závidí“, „tato značka je nejlepší“ a podobná hodnocení vlastní situace a následující kritika všeho, co není podle jejich představ).

Vnitřně jsem přesvědčen, že tuto situaci v dnešní společnosti vyvolává i stále progresivnější mediální reklama. Dospívající se snaží „masírování“ nejrůznějšími reklamami nejen vlastnit určité materiální hodnoty, ale na základě reklam, ve kterých se vyskytují různé celebrity (na jedné straně účinkující v pořadech pro děti a mládež, koncipovaných z hlediska správného psychického vývoje dětí a mládeže a na straně druhé vystupují v reklamách na alkoholické nápoje), dosáhnout za jakoukoliv cenu jejich úspěchů a postavení.

„Vrstevnická skupina má své vlastní hodnoty, normy a ideály a podle nich se řídí. Pubescent se obvykle přibližuje ideálu tou snazší cestou, například úpravou zevnějšku a vnějších projevů chování. Hraje zde i důležitou roli dosažená úroveň inteligence a sociokulturní zkušenost, jež je dána celkovou úrovní rodiny. Komunikace dospívajících je charakteristická odlišným slovníkem, hlučností a větším akcentem na neverbální projevy, například strkání, pošťuchování, gestikulace a jiné. Takovou komunikaci spatřujeme především v jejich neorganizovaném volném čase a dospělí ji často vnímají jako projev hrubosti, ale pro ně to tento význam nemá.“²⁹

Zvýšená citlivost a psychická labilita u dospívající mládeže a snaha napodobování rolí dospělých, vede také ke vzniku skupin, které mnohdy svým obrazem přibližně odpovídají činnosti obdobných skupin dospělých.

²⁸ Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 43.

²⁹ Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 43.

Nedostatečná pestrost volnočasových programů, vysoká komercializace v oblasti využívání volného času, zvyšující se nezaměstnanost a její dopad na mladou generaci, vede v tomto směru ke vzniku negativních návyků a především k utváření, rozvíjení a upevňování negativních morálních a charakterových vlastností u dospívající mládeže. Není to tedy pouze jeden patologický jev provázející tuto věkovou kategorii, ale celý soubor těchto jevů.

„Mnoha mladým lidem je tak od počátku profesní kariéry znemožněno získávat pracovní zkušenost, společenský status i hmotné předpoklady pro zapojení do volnočasových aktivit. To omezuje jejich účast na sdružování i na kulturním a veřejném životě; činí je náchylnými pro činnosti méně hodnotné až pokleslé, jež se blíží hranici sebezničujícího nebo protisociálního jednání nebo ji překračují. Osobnost takového mladého člověka a jeho sociální a hodnotová nezakotvenost byla tím v kritickém období vystavována vlivům, které zanechávaly trvalé negativní důsledky.

Obavy vyvolává také perspektiva dalšího rozevírání nůžek mezi růstem kvalifikace získané ve škole a reálnou možností mladých lidí začlenit se do pracovního procesu.“³⁰

Právě v těchto souvislostech mohou především zájmové aktivity volného času sehrát velmi významnou roli nejen ve smysluplném využívání volného času, ale i v naplňování cílů správného sociálního vývoje.

Jsem přesvědčen, že dětem i mladým lidem je možné na základě vlastního příkladu ukázat, ozřejmit, vysvětlit a následně dokázat, že i sociálně slabší může žít plnohodnotným způsobem života. Ze zkušenosti vím, že především zvýšená citlivost a psychická labilita dospívajících je jedním z činitelů jejich osobnosti, na které můžeme při dostatečných znalostech a zkušenostech velmi dobře působit. Nesmíme je však do ničeho nutit. Mládeži musíme nabízet dostatek druhů aktivit, aby si měla z čeho vybrat a na tuto aktivitu ekonomicky dosáhnout.

Když váhají, nejsou přesvědčeni o ničem, zvažují, jak dál, nemají dostatek zkušeností, uzavírají se do sebe, rezignují, odmítají vše již z principu, najdeme si tu trošku volného času, který věnujeme svým oblíbeným volnočasovým aktivitám

³⁰ Hofbauer, B.: *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd., Praha: Portál, 2004, s. 39.

a snažme se je provádět společně s nimi. Pomáhejme jim získat zpět ztracenou důvěru v sebe sama. Věnujme jim alespoň takovou péči, kterou jim věnovat můžeme.

Jsem již ve věku, kdy si jasně uvědomuji a současná společnost mi to neustále dokazuje, že v následujících letech, kdy se dostanu do seniorské skupiny, bude právě dnešní mládež v produktivním věku. Pokud se nám všem (rodičům, prarodičům, pedagogům a všem pracovníkům volného času) nepodaří mladého člověka přesvědčit, že žít plnohodnotným životem člověka je možné se i z dosažených malých nebo dílčích cílů radovat. Být spokojen se svou činností i když není géniem nebo z ekonomického hlediska nedosáhne na vše, na co by dosáhnout chtěl.

„Socializační proces dospívajících vede postupně k jejich individualizaci. Začíná zprvu adaptací na skupinu, později se osamostatňování projevuje větší kritičností ke skupině, akceptací jen některých norem i aktivit až po častější absence v dané formě zájmové činnosti. Vedoucí kroužku by měl tento moment zaznamenat a připravovat sebe i skupinu na to, že daný jedinec je opustí.

Nelze tento proces chápat negativně se všemi důsledky, ale usnadnit mu další cestu k novým činnostem a k novým lidem. Pubescent se tedy dostává do nové skupiny, kde si opět dobývá potřebnou pozici, projevuje kompetence, získává oblibu. V této nové situaci si potvrzuje vlastní sociální kompetence, popřípadě je koriguje vlastními zkušenostmi.“³¹

V této kapitole jsem poukázal především na problematiku dospívající mládeže. Chtěl jsem tak poukázat na to, jak důležitými determinantami ve vývoji dospívajícího jedince jsou skupina a prostředí, ve kterém dospívá. V každém vývojovém období života je kladen důraz na různé druhy prostředí. V období dětství a dospívání se nejvíce projevuje význam a vliv rodiny na správný sociální vývoj jedince.

Snižování a postupná ztráta významu a vlivu rodiny na jeho vývoj a nahrazení rodiny vrstevnickou skupinou ještě není patologické. Zde však sehrává velmi důležitou roli funkce již dříve zmiňovaného důvěrníka, kterého obvykle každý jedinec v tomto věku vyhledá a se svými problémy se mu svěří.

³¹ Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: PF MU, 2004, s. 43 - 44.

Navedení na správnou cestu a udržení jejího směru je pak především na pracovnících volného času. Jestli jsou to pracovníci pedagogičtí nebo laici, kteří dokážou děti a mládež upoutat k aktivitě, udržet je u ni a připravit je postupně na další možné způsoby jejího rozvoje nebo na změnu aktivity, není podstatné. Úzká spolupráce s rodinou a školou je zde samozřejmostí.

Každá práce vyžaduje jistá specifika. Práce s dospívající mládeží vyžaduje především značnou trpělivost a umění nejen se vrátit do vlastních mladých let, ale svou činnost v těchto letech vyhodnotit, srovnat ji (pokud je to možné) s činnostmi dnešní mládeže a vybrat kompromisní cestu především pro navázání kontaktu a rozvoje vztahů s mládeží. Potom si teprve uvědomíme potřebu jejího jednání pochopit a na základě pochopení vztahy formovat a dotvářet. Konečnou a nejdůležitější fází je pomoc mládeži, zařadit se do dnešní společnosti. Pouze velmi citlivý přístup může přispět k dosažení pozitivních výsledků.

Nejvyšší metou naší práce musí jistě být vybudování správného hodnotového systému jedince a jeho příprava na nutnost změn v preferovaných hodnotách v dalším průběhu jeho života. Docílit v tomto směru pozitivních výsledků není jistě jednoduché. Tuto činnost však musíme provádět za využití všech dostupných prostředků dnešní, velmi rychle se měnící společnosti. Globalizace ve všech svých podobách nás k tomu nutí stále silněji.

4.5 Kdo volný čas využívat nemůže, neumí nebo odmítá

Možná, že se bude následující citace zdát velmi tvrdá a pro vývoj situace ve využívání volného času v naší zemi až nepravděpodobná. Její zveřejnění však předcházela velmi obsáhlý výzkum, prováděný v letech 1992 - 1997.

„Někteří z rodičů neprojevují o děti zájem, protože na ně *nemají čas*; v první polovině devadesátých let se na volnočasové činnosti dětí ve věku 10-15 roků ptalo málokdy nebo neptalo vůbec 21 % rodičů. Většinou nebyli seznámeni ani s úrovní aktivit, ani neovlivňovali zaměření, obsah nebo rozsah zájmů svých dětí a plná čtvrtina

rodičů je o letních prázdninách ponechávala bez kontroly. Nejrizikovější byly z tohoto hlediska rodiny nezaměstnaných a podnikatelů. Dvě pětiny rodičů se spokojovaly s tím, že jejich děti tráví volný čas s vrstevníky, aniž toto zjištění vypovídalo o jejich obsahu a kvalitě. Pouze přibližně stejný počet rodičů pomáhal svým dětem začleňovat se do organizované volnočasové aktivity (z toho 14 % do zájmové činnosti, 13 % do jazykových a jiných kurzů, 11 % do sportovních oddílů).³²

O nezaměstnanosti jsem se již zmiňoval v jiných souvislostech. V tomto případě musím konstatovat, že paradoxní „nadbytek“ volného času u nezaměstnaných nevede tyto lidi k jeho aktivnímu využívání. Nezaměstnanost jako nositelka kritických změn životních hodnot a mnohdy i smyslu života, současně značně vychyluje rovnováhu života především mladých lidí. Odsouzení proti své vůli k „nepráci“, tráví svůj volný čas zploštěle, bez výhledu, náročnějších a perspektivních cílů a jejich život se mnohdy stává pouhým přežíváním.

Současně v zrcadlovém obraze svých rodičů tráví obdobným způsobem volný čas i jejich děti. Případy začleňování se dětí ze sociální skupiny nezaměstnaných do různých skupin (part), které nemusí být vždy skupinami vrstevnickými, ale v mnoha případech lze hovořit o „gangu“, který má nejen svoji mocenskou hierarchii, ale především negativní náplň své činnosti, povětšinou kriminální.

Ke zvládnutí takových skupin jedincem nebo malou vůdčí částí slouží především šikana, a různé tresty, v mnoha případech i tělesné. Normálními jevy i u nezletilých jsou v těchto partách tabakizmus, alkoholizmus, narkomanie a v mnoha případech prostituce. V současné době vzrůstá u těchto skupin i kriminalita, a to hlavně násilná. Věkový průměr pachatelů násilných trestných činů postupně klesá a nápad trestné činnosti v některých oblastech násilné trestné činnosti narůstá (výtržnictví, šikana, loupeže). Narůst je též v užívání návykových a psychotropních látek.

Zásadní řešení této velmi nepříznivé situace spočívá především na celkovém uspořádání naší společnosti, na úspěšnosti její politiky zaměstnanosti i politiky vůči její mladé generaci. V těchto souvislostech mohou aktivity volného času a současně pracovníci volného času sehrát velmi důležitou roli.

³² Jíra, O. *Děti, mládež a volný čas*. Studie. Praha: IDM, 1997, s. 35.

Pro nezaměstnané a jejich děti by se měly volnočasové aktivity především stát příležitostí, jak si doplňovat a rozšiřovat vzdělání, stát se aktivitami kompenzačními, rekreačními a doplňkovými, umožňujícími dosažení vyváženosti pracovního a mimopracovního života.

Ve skupině rodin podnikatelských, ale i v rodinách zaměstnaneckých se již dlouhodobě vyskytuje jev, odborně nazývaný „workoholizmus“. Lidé „přemotivovaní“, kteří nastoupí svou profesní dráhu s cílem neustále zlepšovat své životní podmínky, vytvářet stále větší a větší hodnoty, zlepšovat neustále svůj společenský status nebo například lidé, trpící pocitem nepostradatelnosti a lidé, na druhé straně obávající se o své zaměstnání, překračují rozumnou mez pracovní aktivity na úkor volného času a dostávají se do situace, kdy již svůj život přestávají zvládat.

Je to počátkem vyloučení se z mnoha sociálních skupin, zpretrhání společenských svazků a současně pro naši společnost velmi negativním jevem ve smyslu ztráty zájmu o činnost svých dětí.

Děti takto jednajících rodičů v mnoha případech končí obdobným způsobem, jak jsem uvedl u dětí rodičů nezaměstnaných. Jediným rozdílem je ta skutečnost, že tito jedinci nepáchají hospodářskou a násilnou trestnou činnost, neboť bývají rodiči velmi dobře ekonomicky zajištěni. Jejich podíl na páchané trestné činnosti je většinou zastoupen v oblastech prostituce, obchodu s narkotiky a jejich dealerstvím a v černém obchodu s různým sortimentem zboží.

Tito jedinci dokážou využívat velmi aktivně volný čas, a to především v oblasti rekreačních činností, autoturistiky (i v mezinárodním měřítku), ale z prostředků získaných trestnou činností. Vzhledem k tomu, že komercializace v tomto oboru volnočasových aktivit je především obchodem se službami, obchodníci se neptají, jak kdo nabyl prostředky, které na tuto rekreační činnost hodlá vydat.

Další nemalou skupinou je skupina obyvatel, kteří volný čas využívat neumí. Tito jedinci sice mají volného času dostatek, ale především se neumí orientovat v nabídce aktivit nebo jsou nerozhodní v jejich výběru. Pokud jedinec nedokáže zhodnotit své potřeby, je opět na pracovnících volného času, aby mu jednotlivé aktivity představili, ozřejmili a nabídli.

Pokud však jedinec nereaguje na tyto podněty, zůstává u nicnedělání, výmluv, zdůvodňování, proč to nejde a mnohdy podléhá protispolečenskému jednání.

Neoprávněně kritizuje údajné špatné podmínky a snaží se tyto negativní nálady přenášet na další jedince, kterým se naopak daří pěstovat vybrané aktivity. Tato nálada a postoje se samozřejmě přenášejí i na děti.

Mnohdy však bývá příčinou za strany společnosti a pracovníků volného času laxnost, nedostatek podávaných přesvědčivých a motivujících informací a z toho vyplývající nezájem o nabízené aktivity, které mohou být velmi pestré, kvalitní a velmi lehce dostupné a splnitelné.

„Takto vzniklé mezery v příležitostech pro volný čas i neschopnost využít existující nabídku se však projevují nežádoucím a někdy až brutálním jednáním dospělých vůči dětem a mladým lidem, ale i mladých příslušníků společnosti vůči dospělým nebo vrstevníkům. Dochází k zanedbávání, k fyzickému a psychickému zneužívání dětí a mladých lidí dospělými.“³³

Vzhledem k nárůstu páchání trestné činnosti nezletilými a mladistvými se dnes stále častěji ozývají hlasy navrhuující snížit také v naší republice věkovou hranici trestné odpovědnosti, jež v některých zemích začíná již v 11-12 letech. Takovému řešení nejsem osobně vůbec nakloněn.

Vzhledem k tomu, že toto opatření naprosto neřeší podstatu problému a současně z hlediska výchovného je naprosto proti zdravému rozumu, jsem toho názoru a přesvědčení, že primární prevence páchání trestné činnosti nezletilými a mladistvými v podobě nabídky kvalitních aktivit a jejich dostatečného množství a jejich praktické naplňování, za přispění profesionálních i laických pracovníků volného času ve spojení s odborníky v oborech pedagogiky, psychologie a sociologie, by bylo daleko efektivnější a hlavně z hlediska výchovného nenásilnější než opatření, kterým vytrhneme násilně (z hlediska délky dětského věku) na velmi dlouhou dobu dítě z přirozeného sociálního prostředí a umístíme je do prostředí zcela umělého a pro správnou výchovu nevhodného.

Na jedné straně prosazované rychlé umístování dětí do náhradních rodin, pěstounské péče a jejich neumístování do různých dětských zařízení a na straně druhé, odloučení dětí ve věku, kdy nejvíce vnímají a prožívají svoje pocity a tvoří si názor

³³ Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd., Praha: Portál, 2004, s. 46.

na společnost se mi jeví především kontraproduktivní z hlediska druhého uváděného řešení.

Jako poslední skupinu jedinců uvedu skupinu tělesně nebo duševně postižených, kteří nemohou plnohodnotně nebo vůbec, jedná-li se o postižení komplexní, využívat svůj volný čas. Tato skupina je skupinou zcela nestandardní a o péči o tyto jedince se stará velké množství odborníků i laiků. Základní funkci by zde měla sehrávat především péče rodinná.

Neoddělitelnou součástí péče a starostlivosti o tyto jedince jsou však i pracovníci volného času. Jsou to například v poslední době vznikající funkce jako sociální asistenti, docházející do rodin, lektori instruktoři, dále pedagogové (rodinní učitelé), a další profese, včetně profesí pomáhajících.

Dobrovolné pracovníky volného času reprezentují v těchto případech vedoucí kolektivů vrstevníků nebo spolužáků těchto jedinců. Z hlediska této skupiny nebudu provádět žádné rozbory. Pouze jsem z vlastního přesvědčení povinen dodat, že pro takto postižené jedince a jejich rodiny v současné době nezaujímá naše společnost správné stanovisko.

Tito jedinci si zaslouží naši péči a pozornost nejméně na stejné úrovni, jako jedinci zdraví, žijící v úplných a sociálně orientovaných rodinách. Tělesné nebo duševní postižení nemůže žádného jedince vylučovat ze společnosti ani jej za tento hendikep nijak omezovat. Nedostatek prostředků nemůže být v tomto případě nekonečným odůvodňováním, proč těmto jedincům není poskytována alespoň adekvátní péče v oblasti účelného a smysluplného využívání jejich volného času.

5. Současné problémy a perspektivy volného času dětí a mládeže ve státním i regionálním měřítku

Úvodem této kapitoly je vhodné si připomenout především rozdílnost vývoje v oblasti využívání volného času dětí a mládeže v evropském měřítku. Tento vývoj se v mnohých parametrech odráží i ve vývoji využívání volného času dětí a mládeže v naší zemi a následně i v měřítku lokálním.

„Do zásadně pozitivního celospolečenského vývoje (mírový vývoj a odstranění rozdělení Evropy v posledním desetiletí, rostoucí počet demokratických zemí, humanistický, citlivý přístup k dítěti, systematická politika zaměřená na mládež, multikulturní práce a jiné) pronikají celoevropsky i v naší zemi četné negativní prvky. V politické dimenzi jsou to nové vlny násilí, netolerance a agresivity vůči jednotlivcům i skupinám (například etnicky rozdílným). V případě celé části kontinentu (Balkán) bylo vzhledem k válečným událostem absurdní hovořit o normálním životě mnoha dětí a mladých lidí v rodině, škole i volném čase.“³⁴

Válečné události sice naši republiku nezasáhly přímo, ale vedlejším produktem těchto konfliktů se jistě stala migrace obyvatelstva z balkánského prostoru postiženého tímto konfliktem a jeho začlenění do naší populace.

Rozdílnost etnik hraje v tomto případě velmi důležitou roli. Rozdíl v naplňování volnočasových aktivit našich dětí a mládeže oproti dětem a mládeži z Jižní Evropy vidím především ve značné rozdílnosti historických tradic. Dalším rozdílným faktorem je bezesporu rozdíl v temperamentu.

Emotivnější prožívání u dětí z jižních států Evropy je jednak zakódováno geneticky a současně prožité hrůzy vyvolávají u těchto jedinců mnohdy velmi bouřlivé reakce. Pro válkou postižené děti v utečeneckých táborech bylo třeba vytvořit velké množství individuálních, přesně cílených programů volnočasových aktivit. Převládajícími prvky těchto programů byly hry nenásilné povahy a relaxační, rekreační a oddechové aktivity.

³⁴ Pávková, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 192.

Velmi důležitým prvkem bylo vytvoření pedagogických programů, především v oblasti jazykového vzdělávání, aby se děti mohly lépe integrovat do skupin dětí v regionech, kde byly umístěny nejen v azylových táborech, ale v mnoha případech našly i nový domov. Školské programy byly v tomto směru také přizpůsobovány.

Pozitivním jevem je především postupné začleňování těchto dětí do stále širších skupin našich dětí, což současně přispívá k postupnému vyvracení předsudků a mýtů o násilnickém jednání a dalších negativních jevech, které provází národy Jižní Evropy.

Pro naše děti zde vznikla možnost seznamovat se s tradicemi jiných států a celkově poznávat jejich způsob života. Nenásilná forma, kterou oboustranné seznamování probíhalo byla vzájemná a bylo odstraněno mnoho bariér ve smýšlení a následném negativním posuzování života jiných národů.

Právě seznamování a začleňování těchto dětí v lokálním měřítku umožnilo postupně získané zkušenosti využít i v měřítku celostátním.

„Neuspokojena však zůstává především potřeba herních aktivit a vytváření podmínek pro ně. Existující nabídka se stále ukazuje nedostatečnou: děti a dospívající mládež se často shromažďují živelně a rizikově, bez větší pozornosti dospělých a při nedostatečné kapacitě zařízení vhodných pro menší neformální skupiny (hřiště, klubovny). Základna volnočasových aktivit a zařízení je leckde nedostatečná a její oslabování situaci dále vyostřuje.“³⁵

Konkrétním příkladem je rušení mnoha přírodních dětských hřišť pro nejmenší děti na sídlištních měst, již dříve uváděné uzavírání školských zařízení včetně jejich komplementů a dalších volnočasových zařízení. Neuspokojivá situace v této oblasti je zaviněna především nedostatkem finančních prostředků na provoz těchto zařízení.

„Negativním tendencím čelily v České republice především střediska volného času (domy dětí a mládeže). Poté, co prošly v uplynulých letech rychlým vývojem, který potvrdil jejich funkčnost, schopnost pružně reagovat na potřeby dětí a mladých

³⁵ Pávková, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 189 - 190.

lidí ve volném čase a přispívat k řešení rozvoje jejich osobnosti, jejich současný stav tomu neodpovídá.“³⁶

Postupně se sice zmírňuje negativní trend oslabování sítě těchto zařízení v celostátním měřítku, ale v měřítku lokálním je situace stále na velmi špatné úrovni. Poměrně neuspokojivá je také situace v pokrytí volnočasových aktivit dostatečným počtem odborně vyškolených pracovníků volného času.

O jejich snižujícím se počtu v obcích a důvodech tohoto úbytku jsem se již zmínil v předcházejících kapitolách. Snižující se úroveň jejich odborné připravenosti a mnohdy oprávněně kritizovaná odborná a morální způsobilost pro provádění volnočasových aktivit, je dle mého přesvědčení, především zaviněna zrušením mnoha školících zařízení pro tyto dobrovolné pracovníky (školící a výcviková zařízení ROH, zdokonalovací kurzy a pobyty pro dobrovolné pracovníky a mnoho dalších aktivit).

V celostátním měřítku je tato negativní situace zaviněna především neexistencí nebo nere realizací plnění závazných pravidel naplňování volnočasových mimoškolních aktivit dětí a mládeže. V tomto směru chybí i dlouhodobá koncepce, která byla MŠMT rozpracována na léta 2002 – 2006, ale dále nebyla prodloužena.

Mnohdy nesmyslná a nedostatečně zabezpečená bytová výstavba v lokalitách měst i obcí bez plánování sítí školských i mimoškolních zařízení a nepříznivá ekonomická situace mnoha rodin, vede prozatím k redukci smysluplného využívání volného času dětí a mládeže, a to i v lokálním měřítku.

„Hmotná a technická stránka civilizace nadále převažuje nad stránkou humanizující a participační. Preventivní působení ve volném čase může přitom významně ovlivnit i hodnotový systém mladého člověka: bránit rozmělnění a deformaci jeho hodnotové soustavy, odmítat redukci životních ambicí pouze na osobní prospěch dosahovaný bez ohledu na druhé; ve hmotném zajištění a kariéře nespátřovat jediný smysl života a měřítko úspěšnosti a morálního hodnocení.“³⁷

S tímto hodnocením se naprosto ztotožňuji. Je neoddiskutovatelné, že již od mládí cílený preventivní přístup (v tomto případě se jedná o prevenci primární) podněcuje

³⁶ Pávková, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 189 - 190.

³⁷ Pávková, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2002, s. 189 - 190.

u dětí a mládeže pozitivní rozvoj osobnosti a její tvůrčí přístup, utváří pevné a hodnotné vztahy k druhým lidem i k sobě samému, učí mládež doceňovat a smysluplně využívat nejen volný čas, ale i celkový čas lidského života. Právě takto koncipovaná výchova naplňuje veškeré konání lidského jedince k uspokojení potřeb jeho i společenské skupiny.

Přínos činnosti odborně vyškolených, připravených a motivovaných pracovníků volného času je v oblasti prevence naprosto nezbytný a také neoddiskutovatelný.

Vše, co jsem k tomuto tématu uvedl je pouhý malý výřez problémů, které se vyskytují a projevují i v mé práci, a to především z hlediska praktické nemožnosti získat finanční prostředky na plnění programů volnočasových aktivit v těch nejmenších sdruženích a organizacích.

O zvyšování odbornosti se svými kolegy usilujeme především dalším vzděláváním. Osobně využívám získaných vědomostí z mého současného studia maximální mírou. To je ta pozitivní stránka. Negativní stránkou se mi však jeví skutečnost, že ani stovka vzdělaných a odborně vyškolených dobrovolných pracovníků volného času nebude moci své znalosti zúročit, pokud jejich činnost nebude dostatečně hmotně zabezpečena.

V tomto směru vidím v současné době největší dluh v politickém a tím i ekonomickém působení současného státního aparátu. Dobře a promyšleně nastartovaná rekonstrukce a reorganizace v oblasti školských i mimoškolských a zájmových zařízení a aktivit v posledních letech minulého a počátečních letech tohoto století se přibrzdila, což může působit velmi negativně na tvorbu a vývoj osobnosti u dětí a mladých lidí.

Jak jsem již uvedl, jsem optimista. Jsem tedy přesvědčen, že naše společnost prokáže v blízké době svoji vnitřní sílu, poučí se z chyb, které se staly a umožní aktivní účast na činnostech volného času každému příslušníku mladé generace a ne pouze bohatým a ekonomicky silným jedincům a rodinám. Svou představu, podpořenou získanými vědomostmi z prací odborníků získaných mým nynějším studiem a současně podpořenou dlouholetými zkušenostmi v oblasti práce s dětmi a mládeží se budu snažit ozřejmit v závěrečné kapitole.

6. Perspektivy činnosti pracovníků volného času

„Souhrnný hodnotící pohled na proměny České republiky v devadesátých letech z hlediska očekávaného přechodu od extenzivní industrializované společnosti k postindustriální společnosti informací založené na vědění nemůže být rozhodně zcela jednoznačný. Pozitivně působící vymoženosti nastolení demokratického systému a rozšíření lidských a občanských práv nejsou rámovány odpovídající vysokou úrovní politické kultury. To odráží velké potíže v oblasti institucionálního budování legislativního rámce naší společnosti a zejména pak národního hospodářství. Pociťujeme tak mnohdy naprostou absenci dostatečné kultury kapitálového trhu a standardně fungující systém regulace vlastnické a podnikatelské sféry.

A je to právě naše transformující se společnost, která si musí jasně uvědomit a vzít také za své, že má-li fungovat demokratický a tržně fungující systém, musí bezchybně fungovat zejména spolehlivý právní systém. Volný trh totiž sám o sobě nevytváří fungující společnost – jak se nám snaží demagogickými politickými klišé namluvit někteří naši „liberální“ politici – nýbrž pouze vychází z předpokladů její existence. Politické dogma o nadřazenosti hospodářského rozvoje nad důsledným a bezvýjimečným uplatňováním práva a spravedlnosti pro každého občana se vyznačuje právě podceňováním či opovrhováním právního státu.“³⁸

Výše uvedenou stať jsem si vybral pro závěrečnou kapitolu zcela záměrně. Ne proto, abych za každou cenu podpořil svá tvrzení, ale především proto, že v celé práci jsem citoval specialisty z oboru pedagogiky, sociální pedagogiky, pedagogiky volného času, psychologie, vývojové psychologie, sociální psychologie a poradenské psychologie.

Snažil jsem se tedy najít ryze sociologický pohled na naši současnou společnost a tento v kontextu s její sociální vyspělostí a právním vědomím porovnat s pohledy z hlediska psychologie a pedagogiky. K takovému srovnávání a následnému formulování vlastních názorů jsme byli po celou dobu studia vedeni našimi přednášejícími.

Nechtěl jsem za každou cenu dokázat, že sociologický pohled na současnou situaci musí vyjadřovat skepsi, která v oboru rozvoje využívání volného času panuje.

³⁸ Sekot, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002, s. 79 - 80.

Potvrdil se mi však jeden důležitý fakt, a to že:

Značný posuv v hodnotové orientaci, provázející současnou transformaci naší společnosti od legislativně-právního vědomí, využívajícího vědění v souvislosti s možností získávání stále většího množství informací k duševnímu a morálnímu (sociálnímu) rozvoji, se přesunuje k upřednostňování hospodářského růstu v podobě nekontrolovatelného volného trhu, což velmi negativně ovlivňuje tvorbu osobnosti dětí a mládeže.

Samozřejmě vím, že doc. PhDr. P. Sak, CSc. je především odborníkem v oboru sociologie, který prováděl velké množství výzkumů v oblasti volného času. Mnou vybrané citace z knihy „Proměny české mládeže“ podbarvuje silný duch pedagogického náhledu na problematiku využívání volného času dětmi a mládeží v současné České republice. Neoddělitelným atributem je zde také jasně kladený důraz na důležitost správné volby jednotlivých aktivit v souvislosti s věkem jedince, jeho zralostí, začleněním do specifikované skupiny (rodina, školní třída, vrstevnická skupina, zájmová skupina a další), jeho zaměření a úrovně socializace, na které se v daném období nachází. Důraz klade také na společenskou důležitost správného využívání volného času dětí a mládeže.

Důraz klade i na duchovní rozměr této činnosti. Psychický vývoj dítěte a mladého člověka hodnotí i v kontextu s generačními změnami, probíhajícími v naší občanské společnosti v současné době. Není to tedy ryze sociologický náhled.

I ostatní citovaní autoři se zabývají využíváním volného času především z hlediska pedagogického a psychologického.

Příklady vzájemného negativního působení rozdílných společenských skupin jsem uvedl v textu práce. Namísto podpory posilování správné hodnotové orientace dětí a mládeže v dostatečně širokém sortimentu mimoškolních a zájmových volnočasových zařízení a aktivit, jsou děti již od raného věku „masírovány“ nikdy nekončícím množstvím propagandistických mediálních kampaní. Rozhlas, televize a nekvalitní tisk – absolutní magnáti v působení negativních jevů na děti a mládež, zaujaly toto nelichotivé čelní místo především z důvodu nejrychlejších a současně poměrně ekonomicky nenáročných šířitelů informací.

Brutalita, negativní a násilné jevy tvoří prakticky 50 % obsahu pořadů komerčních televizí. Programová nabídka je stále plošší a z hlediska pestrosti chudší. Veřejnoprávní televize nemůže tento deficit v současné době absolutně vyrovnat a naplnit.

Jak jsem již uvedl, různé reklamní a propagandistické televizní pořady na téma: „jak rychle a bezpracně zbohatnout bez velkého přemýšlení a zapojení vlastní duševní a fyzické činnosti“, to je bohužel obraz většiny dnešní programové nabídky.

Ta je sice vesměs určena dospělým jedincům, ale vnímavost dětí a mládeže ke srovnávání, k náchylnosti přejímání postojů a rolí od dospělých, kteří si sdělují před dětmi své dojmy a postoje k jednotlivým situacím, vede nezbytně k tomu, že se setkáváme již u dětí školního věku s názorem že:

„Proč bych se měl učit, když si mohu na pohodlný život vydělat jednodušším způsobem?“

Příklady jsem též v textu uvedl. V této souvislosti uvedu ještě jednu, dle mého přesvědčení, důležitou skutečnost.

Jak se neustále můžeme přesvědčovat, dnešní právní povědomí a jednání spočívá více v hledání „děr v zákonech“, než v uplatňování práva jako nejdůležitějšího regulačního činitele společnosti, a to hlavně v oblasti práva hmotného.

Posledním příkladem, který v této kapitole uvedu, je srovnání podílu četby u dětí a mládeže ve věku 15 - 18 let s podílem sledování rozhlasu a televize.

„S výraznějšími časovými objemy je na prvních třech místech sledování televize, rozhlasu a činnosti spojené s osobním počítačem. V průměru mládež provádí tyto činnosti 4 - 6 hodin denně. Naproti tomu četbě (zařazena četba novin, časopisů, odborné literatury i beletrie) se průměrně mládež věnuje 6 - 8 hodin týdně. Při této činnosti převažuje četba časopisů 4 - 6 hodin týdně. Četba beletrie a odborné literatury je u mládeže hodnocena jako kolísání mezi nečtenáři a náruživými čtenáři.“³⁹

³⁹ Sak, P. *Proměny české mládeže...* Praha: Petrklíč, 2000, s. 166 - 172.

Značně negativní postoj dětí a mládeže ke čtení se projevuje současně i ve značných problémech ve vyjadřovacích schopnostech dětí a mládeže. Nedostatečná slovní zásoba mnohdy znemožňuje dětem kvalitní vzájemnou verbální komunikaci. Není to z mé strany pouhé konstatování něčeho, co jsem si nastudoval. Je to současně moje osobní zkušenost, a proto neodkazuji na žádného autora. Děti jsou potom také uzavřenější, což má na jejich vývoj také negativní vliv.

Jako příklad plochosti verbálního projevu uvedu jedno slovo, kterým je příslovce „prostě“. Když se zamyslím nad tím, kolikrát toto slovo slyším v mé praxi s mladistvými odsouzenými, jsem přesvědčen, že je to slovo skoro zázračné. Přitom hlubší zamyšlení mi jasně napovídá, že je to slovo takřka bezvýznamové, zcela nic neříkající a nevysvětlující. Hlavní výskyt jsem zjistil se slovesy míti, býti, dělati, znáti a slyšeti. Méně frekventovaná byla slovesa procházeti (choditi) a jezdit. Vše se dělo „prostě“.

Velmi zajímavým zjištěním pro mě bylo, že si tito mladí vcelku dobře rozuměli, nebo to velmi dobře předstírali.

Shrnu-li uvedené skutečnosti, může se čtenáři na první pohled zdát, že s tématem kapitoly vůbec nesouvisí. Rád bych v závěru toto zdání vyvrátil.

Právě v činnostech, jako je zvyšování slovní zásoby, čtení odborné a zájmové literatury a časopisů, vzájemná verbální komunikace v souvislosti s předáváním zkušeností, vysvětlování příčin a důsledků jevů, v neposlední míře vlastní výklad a sdělování vlastních dojmů, pocitů a prožitků, je z hlediska správného psychického vývoje dítěte jedním z nejdůležitějších činitelů.

Pokud s dítětem nekomunikují rodiče, je to zcela zásadní pochybení v oblasti rodinné výchovy. Komunikace s učitelem v době vyučování je omezena především stále více rostoucím množstvím povinně probírané látky a většinou jde o komunikaci na bázi odbornosti, toho kterého předmětu nebo o řešení školní problematiky.

Komunikace, kterou bych nazval zájmová, tedy komunikace o tom, co děti zajímá, je komunikací nenucenou. Právě v této oblasti se mohou nejvíce projevit schopnosti pracovníků volného času ve smyslu navázání a rozvoje komunikačních schopností dětí. Povzbuzujícím a motivujícím faktorem pro děti je zde jejich zájem o oblast, ve které komunikace probíhá.

Navázání pozitivní komunikace s dítětem je současně počátkem k navázání vzájemných pozitivních vztahů a jejich posilování.

Sdělování vlastních pocitů a poté naslouchání druhé straně vede především k upevnování vztahů na úrovni jedinec-jedinec, ale postupem času i na úrovni jedinec-skupina a skupina-skupina.

V této oblasti činnosti mi vždy pomohlo především samostudium odborné literatury. Vzhledem k tomu, že jsem nikdy neměl problémy s komunikací, snažím se této vlastnosti - komunikativnosti, neustále učit i děti, se kterými ve volnočasové činnosti pracuji.

Vůle naučit se této schopnosti je u dětí kolísavá v souvislosti s věkem, situací, ve které se dítě nachází, s momentálním zdravotním stavem, duševní pohodou a dalšími faktory. Zde je na pedagogovi nebo pracovníkovi volného času, aby příčiny nekomunikativnosti dítěte odhalil a komunikaci opět navázal a rozvíjel.

Předpokládám, že jsem dostatečně objasnil, proč jsem zvolil neobvyklý způsob úvodu tématu. Jsem přesvědčen, že aktivity v oblasti komunikace jsou základním stavebním kamenem práce s dětmi ve skupině.

Moje vyjádření k perspektivám činnosti pracovníků volného času je zcela jednoznačné. Vzhledem k povaze, kterou mám, je můj pohled do budoucnosti především realistický.

S problémy se budeme střetávat neustále. Je na nás, pracovnících volného času, jaký postoj k jejich řešení zaujmeme. Ekonomická situace není dobrá. To však jistě neznamená, že přestanou existovat volnočasové aktivity. Neustálý tlak na představitele obcí a státu přinesl vždy nějakou reakci. Jestli byla v tu kterou dobu pozitivní nebo negativní, musí určit čas.

Jak jsem již několikrát uvedl, jsem optimista. Nezatajuji však před dětmi skutečný stav, který v naší zájmové činnosti panuje. Ani vedení naší organizace nám nemůže nic zatajovat. Například loňské povodně nás v podobě rybí násady připravily asi o 350 tisíc korun. Od krajské organizace jsme obdrželi na zarybnění 105 tisíc korun, tedy ani třetinu potřebné částky. Na opravy zařízení (rybochody, česla, ostatní rybochovná zařízení, na opravu klubovny a skladu krmiv) jsme nedostali nic. Finance prostě nejsou. Děti to ale nijak neodradilo. Přesto, že v našem revíru nemáme v současné době kapitální ryby, těší se již děti na letní tábor.

Loňská povodeň řeku Moravu a přilehlé revíry v okolí Olomouce nepostihla, takže se mají proč a na co těšit.

Pozitivně-realistický pohled na práci s dětmi je dle mého názoru v současné situaci v naší společnosti minimálně dostačující k tomu, abychom problémy naší činnosti byli schopni řešit operativně, konstruktivně a s výhledem, že se budou naše podmínky postupně zlepšovat a dosáhnou za nějakou dobu podmínek našich sousedů v Rakousku.

Jsme všichni v jedné Evropě. Do nekonečna nebudeme chudí příbuzní. Musíme pro to ovšem dělat vše podle svých schopností a možností. Na poli dětských volnočasových aktivit a jejich uskutečňování se situace jistě začne zlepšovat s poklesem nezaměstnanosti a tím růstem životní úrovně v takto postižených rodinách.

Jsem přesvědčen, že i státní správa přijme patřičná opatření především ve směru opatření primárně preventivních. Ta jsou vždy nejlevnější a nejúčinnější. Sekundární prevence již musí odstraňovat počínající negativní jevy nebo vznikající škody. Škody, které vznikají při vývoji osobnosti, se však odstraňují velmi těžce. Terciární prevence by prakticky měla pomalu z naší práce vymizet. Recidiva patologických jevů mnohdy přecházející až k páchání trestné činnosti a snižování věkové hranice pachatelů závažné trestné činnosti je velmi špatnou vizitkou naší práce.

Přesto však tvrdím, že činnost pracovníků volného času a jejich práce s dětmi má dobré perspektivy. Musíme se ji však vykonávat s přesvědčením, že tím, že naučíme děti správnému životnímu stylu, dosáhneme současně i zlepšení našich vlastních životních podmínek v podobě návratnosti vynaloženého úsilí ze strany současných dětí.

Závěr

Jak jsem uvedl v úvodu práce, stanovil jsem si dva cíle. Prvním dílčím cílem bylo prokázat pravdivost hypotézy že:

Podíl pracovníků volného času na tvorbu a pozitivní formování osobnosti dítěte a mládeže je nedílnou součástí správného vývoje společnosti, vztahů mezi jednotlivci, vztahu jednotlivce k jednotlivci, ke kolektivu a k životnímu prostředí, ve kterém tráví svůj celý život.

V jednotlivých kapitolách jsem současně formuloval některé otázky, které jsem musel zodpovědět, abych svoje niterní přesvědčení o platnosti uvedené hypotézy dílčím způsobem mohl prokázat.

Z hlediska metodologického jistě platí, že pokud je nějaká část hypotézy vyvrácena, je celá hypotéza nepravdivá. Vzhledem k tomu, že mnou formulovaná hypotéza svým obsahem zasahuje velmi širokou oblast účinnosti, nebyl jsem si zcela jist, zda se mi podaří prokázat její platnost v celém obsahovém měřítku.

Vzhledem k rozsahu práce a jejímu zadání jsem přesvědčen, že pokud v samém závěru doplním a zpřesním některé z dílčích prvků stanovených ve své hypotéze, dosáhnu i z hlediska metodologického požadovaného výsledku.

Mnoho spolupracovníků mi neustále kladlo dotaz, proč jsem si vybral právě takové téma, když jsem již skoro v seniorském věku a děti mám již ve věku středním. Odpověď na takto pokládané dotazy je z mé strany vždy zcela jednoznačná, složená z několika dílčích částí.

Od raného dětství jsem vyrůstal v prostředí Kníničské přehrady na hájovně pod hradem Veveří a byl jsem rodiči, prarodiči a všemi lidmi v mém okolí veden ke kladnému vztahu k přírodě a všemu, co s přírodou souvisí, tedy i k ostatním lidem.

Tyto vztahy v nás upevňovali a rozvíjeli i naši učitelé, zpočátku ve škole ve Veverské Bytýšce a na druhém stupni ve škole v Bystrci a následně na Experimentálním, matematicko-fyzikálním gymnáziu na třídě kpt. Jaroše v Brně.

Je sice neoddiskutovatelnou pravdou, že na mne a moje spoluvrstevníky, kteří také většinou žili v okolí přehrady, nepůsobily prakticky žádné negativní vlivy městského způsobu života.

Poznal jsem však velmi hluboce potřeby přírody a vše, co s jejím udržováním a ochranou souvisí. Jedním ze způsobů, jak se taky přírodě, která nám dávala dary, o kterých se dnešním městským dětem ani nezdá a vůbec o nich nevědí, odvděčit, bylo především vysazovat novou lesní vegetaci a pečovat o ni. V přilehlých potocích protékajících lesy a jezírkách v oblasti hradu Veveří a Bílého potoka chovat násady ryb pro vysazování do přehrady a podílet se na údržbě krajiny v okolí přehrady.

Vzhledem k tomu, že v té době neexistoval komerční způsob rekreace a trávení volného času, bylo pro nás jako děti a dospívající mládež samozřejmostí tuto činnost provádět. Nikdo nás do ní nemusel nutit. Odměnou nám byly úlovky pěkných ryb, kterých bylo v šedesátých a sedmdesátých letech v Kníničské přehradě a přilehlých revírech velké množství. Čistota vody byla také v té době velmi dobrá.

Množství rekreujících se obyvatel v letních měsících přímo u přehrady a v jejím okolí bylo také nesrovnatelně menší, než je dnes. Bohužel je to už jen pouhá krásná vzpomínka na dobu, kdy se ve vodách v okolí Brna běžně vyskytovali říční raci a dnes zákonem chráněné ryby jako Vranky a Slunky, které jsme my běžně používali jako návnadu na dravce. K jejich vyhubení nepřispěli rybáři, jak by se mohlo nezasvěcenému zdát, ale prudké zhoršování kvality vody v řece Svatce po spuštění Rica ve Veverské Bytýšce. Negativním jevem bylo také zahájení intenzivního využívání půdy v okolí přehrady.

Popsal jsem tedy tu dobu, kdy jsem získal základy kladného postoje k prostředí, ve kterém jsem žil. Když jsem postupně dospíval a zjišťoval, jak jsou tyto životní podmínky a prostředí v mém okolí postupně zhoršovány, snažil jsem se všemi silami toto zhoršování alespoň brzdit. Po návratu z vojenské základní služby jsem začal pracovat se zrovna takovými dětmi, jakými jsme byly my, a které ještě žily se svými rodiči v okolí přehrady. I do těchto míst začalo zasahovat město. Postupně se prakticky bytová výstavba dostala až do nejtěsnější blízkosti přehrady.

V této době jsem se poprvé setkal i s dětmi, které v rámci rekreace svých rodičů a jejich činnosti na chatách a chalupách začaly dojíždět do naší základní organizace a v době volna lovit v našich revírech. Rodiče v té době tyto aktivity podporovaly

a v mnoha případech se jednalo o děti třeba z Komárova, Modřic a ostatních okrajových částí Brna. Doprava tramvají na naše schůzky trvala mnohým i dvě hodiny, ale většina vydržela a potkáváme se v současnosti na školeních rybářské stráže a při jiných různých příležitostech.

Poukázal jsem tedy alespoň na dva důvody, proč tuto práci ve volném čase vykonávám. Je to především můj kladný vztah k přírodě a všemu, co s její racionální ochranou a rozvojem souvisí a víra, že tak, jak jsme vychovávali my své děti a jejich vrstevníky budou ti, které jsme vychovali, vychovávat další generaci (generace) ke kladnému vztahu k lidem a přírodě. Současně jsem přesvědčen, že komercializace volného času a neúměrné zabírání a ničení přírody skončí daleko dříve, než bude příroda úplně zničená. V této oblasti se dle mého názoru situace začíná lepší.

Pokud by se takovým tempem začala zlepšovat i situace v podpoře rozvoje mimoškolních a zájmových aktivit a pokračovala stejným tempem, mohla by se současná nepříznivá situace v možnostech práce pracovníků volného času v průběhu patnácti až dvaceti let dostat na požadovanou úroveň.

Druhým souvisejícím cílem mé práce je seznámit nejen odborníky, ale i laickou veřejnost s historií a současnou situací v oblasti volnočasových aktivit, viděnou očima jednoho z těch, kteří s dětmi a mládeží dobrovolně pracují, ale i poukázat na to, že s dětmi, v dnešní vypjaté době, plně negativních a protispolečenských jevů, je třeba soustavně pracovat nejen v době školního vyučování, ale i v rodinách a době, kterou děti tráví mimo rodinu a školu.

Metodika pedagogické práce s dětmi a mládeží ve volném čase je odborníky propracována velmi detailně a publikována v dostatečném množství.

V současnosti chybí hlavně aktivní podpora ze strany státních, regionálních a mnohde i obecních orgánů, které by především měly mít zájem na tom, aby správnou výchovou a rozvojem vztahů ke společenskému prostředí obcí a regionů vychovávaly novou generaci, která by tak rozvíjela tradice regionu a podílela se na celkovém zlepšování prostředí, ve kterém dnes žije, obce by neopouštěla a vlastními aktivitami podporovala rozvoj území, na kterém by žila a vychovávala svoje děti.

Provádět v závěru své práce další rozbory současné situace již nebudu. Jsem přesvědčen, že jsem dostatečně odborně i niterně objasnil svůj vztah k dětem a mládeži a k práci ve volnočasových aktivitách dětí a mládeže.

Vnitřně jsem opravdu přesvědčen, že státním, regionálním a obecním orgánům začíná docházet, že změna postoje k výchově dětí a mladé generace nejen ve školských zařízeních, ale i v rodinách a mimo rodinu, je neoddelitelnou částí jejich činností. Už se totiž musíme všichni přestat vymlouvat, že se rodí méně dětí, a proto není třeba budovat a rekonstruovat další zařízení, která děti ve svém volném čase využívají. Zvyšování životní úrovně je možné pouze za předpokladu, že se bude zvyšovat i vzdělanost populace.

Pokud se má zvyšovat vzdělanost a zlepšovat vztah člověka k člověku, člověka ke skupinám lidí a vztah člověka k životnímu prostředí, musí být tato činnost prováděna již od raného věku, odborně a hlavně cíleně, s láskou a na bázi maximální dobrovolnosti a vnitřního přesvědčení o správnosti této práce.

A právě přesvědčení a dobrovolnost v práci s dětmi jsou základními devizami dobrovolných pracovníků volného času, kteří tuto činnost provádějí s cílem zlepšovat a rozvíjet ty vlastnosti a vztahy ve společnosti, které rodina a společnost zanedbává.

Výsledkem této práce je radost z úspěchu a přesvědčení, že taková smysluplná práce, odváděná v patřičné kvalitě, bude mít vliv i na jejich vlastní psychiku a osobnost. Uspokojení z dobře vykonané práce, ze splnění stanovených cílů a úsměv spokojených dětí je pro nás, dobrovolné pracovníky volného času, největší odměnou.

V úplném závěru své bakalářské práce se pokusím přeformulovat svou hypotézu tak, aby vyhověla důkazům po všech odborných stránkách a současně byla pochopitelným způsobem dostatečně vypovídající. Mnou upravená hypotéza bude tedy následujícího znění:

Nedílnou součástí činnosti pracovníků volného času je jejich nepopiratelný podíl na pozitivním formování a rozvoji osobnosti dětí a mládeže za využití všech dostupných prostředků poskytovaných společností a posílených vlastními morálními vlastnostmi, odbornými znalostmi a životními zkušenostmi a jejich správnou aplikací při práci s dětmi a mládeží.

Resumé

Úkolem práce je seznámit laickou i odbornou veřejnost se současnou problematikou čerpání a využívání volného času dětmi a mládeží v souvislosti s působením pracovníků volného času. Aby bylo možno toto seznámení provést, poukazuje práce na problematiku tvorby volného času i z hlediska historického vývoje.

Práce je zaměřena především na rozbor a hodnocení jednotlivých druhů volnočasových aktivit z hlediska jejich použitelnosti v lokálním regionálním prostředí Chráněné krajinné oblasti Lednicko-Valtický areál státní chráněné oblasti Podyjí. Vzhledem k tomu, že se jedná o individuální prostředí, je třeba také z tohoto pohledu k práci přihlížet.

Pro co nejoptimálnější zhodnocení historie, ale i současného stavu na poli činnosti pracovníků volného času v souvislosti s formováním a rozvojem osobnosti dětí a mládeže jsem čerpal nejen z odborné pedagogické, psychologické a sociologické literatury, ale na základě vlastních dlouholetých zkušeností jsem současně formuloval vlastní závěry, které předkládám k posouzení.

Ke kritickému pohledu na současný stav především v oblasti nedostatečného prostorového a ekonomického zajištění volnočasových aktivit a současně na nevyhovující stav odborného a pedagogického vzdělávání dobrovolných pracovníků volného času mně vedla nejen vlastní zkušenost, ale i odbornými pracovišti prováděné sociologické výzkumy.

V závěru práce jsem nastínil konkrétní potřeby na řešení stávající situace z hlediska prevence možného patologického vývoje v oblasti čerpání volného času dětí a mládeže a současně jsem prokázal významný podíl na formování a vývoji osobnosti u dětí a mládeže ze strany pracovníků volného času, což bylo hlavním úkolem práce.

Téma: Vliv pracovníků volného času na osobnost dítěte.

Anotace

Cílem diplomové práce bylo dokázat hypotézu, že: Podíl pracovníků volného času na tvorbu a pozitivní formování osobnosti dítěte a mládeže je nedílnou součástí správného vývoje společnosti, vztahů mezi jednotlivci, vztahu jednotlivce, k jednotlivci, ke kolektivu a k životnímu prostředí, ve kterém tráví svůj celý život.

K tomu, abych tuto hypotézu dokázal jsem využil teoretické znalosti získané studiem, vlastní zkušenosti a zkušenosti převzaté od ostatních pracovníků, zabývajících se danou problematikou. Abych mohl zformulovat jednotlivé dílčí závěry a vyjádřit odborně vlastní zjištění, využil jsem při psaní práce i odbornou literaturu, zabývajících se danou problematikou z hlediska psychologického, pedagogického i sociologického.

Klíčová slova: dítě, rodina, osobnost, výchova, volný čas, sociální skupina, životní prostředí, komunikace, integrace, dětský tábor, socializace.

Subject: Influence workers of free time on personality child.

Anotation

The aim of my diploma work was to prove the hypothesis that: The contribution of workers of free time for creation and positive formation of the personality of children and youth is entire part of proper development of society, relation between individuals, relation of individual to individual, to the collective and the environment, where they spend their whole life.

For proving the hypothesis I used a theoretical knowledge which I gained studying, own experience and experience taken from other workers who deal with this problem. Forming each partial conclusion and expressing expertly my own assignment I used also professional literature, which deals with this problem in term of psychology, pedagogy and sociology.

Key words:

Child, family, personality, free time, social group, environment, communication, integration, summer camp, sociology.

Seznam použité literatury

Pávková, J a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, 3. aktualizované vydání, 231 s.
ISBN 80-7178-711-6

Hofbauer, B.: *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 173 s.
ISBN 80-7178-927-5

Sak, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000, 291 s.
ISBN 80-7229-042-8

Hoskovcová, S. *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Grada Publishing 2006,
ISBN 80-247-1424-8

Řezáč, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, 268 s.
ISBN 80-85931-48-6

Pešová, I., Šamalík, M. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada Publishing, 2006, 152 s.
ISBN 80-247-1216-4

Zapletal, M. *Organizátor her*. Praha: Mladá fronta, 1982, 192 s.
MF 304/22/82.5 02/50 23-092-82

Zapletal, M. *Jak vést letní tábor*. Praha: Mladá fronta, 1969, 272 s.
MF 304/22/8.6 14/76 23-114-69

Polomis, K. *Pracovní činnost na táboře*. Praha: Práce, 1985, 168 s.
Práce 505/21/862

Vosátka, M. *Tábornická encyklopedie*. Praha: Mladá fronta 1985, 360 s.
MF 304/22/85.6 14/76 23-063-85

Špačková, A. *Moderní rétorika*. 2. rozšířené vydání, Praha: Grada Publishing, 2006, 132 s.
ISBN 80-247-1704-2

Dytrt, Z. *Etika v podnikatelském prostředí*. Praha: Grada Publishing, 2006, 196 s.
ISBN 80-247-1589-9

Seligman, M. E. P. *Opravdové štěstí*. Praha, Ikar, 2003, 216 s.
ISBN 80-7371-1322-5

Přadka, M., Knotová, D., Faltýsková, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vydání, Brno: MU PF, 2004, 45 s.
ISBN 80-210-3469-6

Sekot, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002, 142 s.
ISBN 80-7315-021-2

Vízdal, F. *Základy psychologie I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003,
52 s.

Kohoutek, R. *Sociální psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií,
2004, 215 s.

Zákony:

Zák. č. 140/1961 Sb., Trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 561/2004 Sb., Školský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

č. 562/2004 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím
školského zákona, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých
zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 99/2004 Sb., Rybářský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhlášky a podzákonné předpisy:

Vyhláška MŠ č. 61/1985 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických
pracovníků, ve znění zákona č. 111/1998 Sb. a vyhlášky č. 234/2003 Sb.

Vyhláška MŠMT č. 55/2005 Sb., o podmínkách organizace a financování
soutěží a přehlídek v zájmovém vzdělávání.

Vyhláška MŠMT č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání.

Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie
a intolerance č. j. 14 423/99-22, Věstník MŠMT sešit 5/1999.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci
sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č. j. 14 514/2000-51, Věstník
MŠMT sešit 10/2000.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci
a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000-
22, Věstník MŠMT sešit 1/2001.

Příkaz ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 6/2003,
o experimentálním ověřování odborné přípravy pracovníků s dětmi
a mládeží v oblasti volného času č. j. 15 951/2003-51.

Program státní podpory práce s dětmi a mládeží pro nestátní neziskové
organizace pro roky 2004 – 2006 č. j. 15 286/2003-51.

Pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k finančnímu zajištění dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků školských zařízení pro zájmové vzdělávání a odborné přípravy pracovníků s dětmi a mládeží č. j. 17 920/2003-51.

Metodický pokyn pro poskytování dotací ze státního rozpočtu České republiky nestátním neziskovým organizacím Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy na realizaci projektu Investičního rozvoje technické základny mimoškolních aktivit dětí a mládeže v rámci vyhlášeného Programu státní podpory práce s dětmi a mládeží pro nestátní neziskové organizace na léta 2004 až 2006 č. j. 13 080/2004-51, Věstník MŠMT sešit 6/2004.

Stanovy Českého rybářského svazu v platném znění.

Periodika: Rybářství, Kajman.